ગાંડીવ બાલોદ્યાનમાળા-પુષ્પ ૧લું.

ટોલસ્ટોય

ની

ત્રણ વાર્તાઓ.

૧ શિવદયાળની શોધ
૨ પ્રેમા પટેલનો લોભ
૩ જીવનદોરી

ગાંડીવ
સાહિત્ય મંદિર.
૧૮૦–કેળાંપીઠ
સુરત.

સ્વદેશી કાગળ)

ગાંડીવ બાલોદ્યાનમાલા-પુષ્પ ૧લું.

ટોલસ્ટોય

ની

ત્રણ વાર્તાઓ.

૧ શિવદયાળની શોધ
૨ પ્રેમા પટેલનો લોભ
૩ જીવનદોરી

ગાંડીવ
સાહિત્ય મંદિર.
૧૮૦—કેળાંપીઠ
સુરત.

વિદ્યાર્થીઓનું ચારિત્ર્ય ઘડનાર

નીતિધર્મ

આવૃત્તિ બીજી ૦-૪-૦ પ્રત ૧૦૦૦

ગાંડીવ મુદ્રણાલય, કેળાંપીઠ સુરતમાં છાપીને
ગાંડીવ સાહિત્ય મન્દિર માટે ત્યાંથીજ નટવર
લાલ મૂળચંદ વીમાવાળાએ પ્રગટ
કરી, જાન્યુઆરી ૧૯૨૪.

વાંચક પ્રત્યે.

સૃષ્ટિનાં સનાતન સત્યોને વાર્તામાં ગૂંથીને પ્રગટ કરી માનવી હૃદય પર તેની સચોટ છાપ પાડવાની કળા એને–ટોલસ્ટોયને જેવી હસ્તગત હતી તેવી જૂજનેજ હશે.

અને વાર્તાયે કેવી?–નવલકથાકારો અનેક પાકે છે, ટૂંકી વાર્તાઓના રચનારાઓનો પણ દુનિયામાં ટોટો નથી. પરન્તુ નાનામાં નાનાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ હૃદયમાં પણ જે આનંદનો ધબકારો જગાવી શકે, પ્રભુની અકળ લીલાનું ભાન વાકયે વાકયે કરાવી શકે અને રસની જમાવટ પણ અદ્‌ભુત મિલાવી શકે એવી કળા ટોલસ્ટોયનીજ. જરાયે અજાયબ જેવું નથી કે ટોલ્સ્ટોયનું સાહિત્ય દુનિયાનાં અમર સાહિત્ય,—પંચતંત્ર, હિતોપદેશ, ઇસપકથા વિગેરેની સાથે એક હરોળમાં ચિરકાળ ઉભું રહે.

ટોલસ્ટોયની આ વાતો પહેલવહેલાં ગાંધીજીની દેખરેખ અને સંભાળ હેઠળ દક્ષિણ આફ્રિકાના તેમના પત્ર ઈન્ડિયન ઓપિનિયનમાં છપાઈ હતી. ત્યાર બાદ

અત્રે અમારા તરફથી શિવદયાળની શોધ અને ઇજિ-
પ્સનો ઉદ્ધારક નામના બે પુસ્તકોમાં તેમનો સમા-
વેશ કરવામાં આવ્યો હતો. એ બંન્ને પુસ્તકો તદ્દન
ખલાસ થઇ જવાથી આ ત્રણ વાર્તાઓને એક પુસ્ત-
કના આકારમાં પ્રગટ કરી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મન્દિર તરફથી નવયુગની
ભાવનાને પોષે, અને ભાવી ગુજરાતનાં ચારિત્ર્યને ઘડે
એવા જે બાળસાહિત્યને પ્રકટાવવાના અભિલાષ છે,
તેનું આ પુસ્તકથી મંડાણુ થાય છે.

૧૬-૧-૨૪ નટવર વીમાવાળા.

ગાંડીવ બાલોદ્યાન માલા.

પુષ્પ બીજું.

રામકૃષ્ણ બાબાની વાતો.

બાલકોની કાલીઘેલી શૈલીમાં.

ટોલસ્ટોય
ની
ત્રણ વાર્તાઓ.

શિવદયાળની શોધ
અથવા
સત્ય વિના બીજું કશું નથી.

(૧)

"આ સંસારમાં સત્યથી બીજો કોઇ ધર્મ નથી. જેઓ લાલચોને વશ થઈ સત્ય ચૂકે છે તેઓ કદી સુખી હોતા નથી. દુનિયાની નજરે તેઓ અનેક પ્રકારની મોજ માણતા જણાય છે, પણ અંદરથી તો તેમનું દુઃખ તેઓજ જાણે છે. વળી દુનિયાની મોજમઝા તો ચાર દિનની ચાંદનીની જેમ નાશ પામી જાય છે. ત્યારે તેમનાં

દુઃખનો પાર રહેતો નથી. લાખો માણુસ અસત્ય માર્ગે ચાલીને દુઃખી થાય છે તો પણ કોઇકજ સત્ય રસ્તે ચાલવાની હોંસ કરે છે. જે સત્ય રસ્તો પકડે છે તે સુખી છે. એવા સત્યવાનના દર્શન થવા એ પણ ચઢતા નસીબની નિશાની છે."

"બાપા મને એવા સત્યવાનનાં દર્શન ન થાય?" શિવદયાળે પોતાના પિતા શાંતિદાસને પૂછ્યું.

શાંતિદાસ રોજ સાંજે પોતાના પુત્રને ધર્મની બાબતો સમજાવતા, અને તેનું વર્તન તેમાં બરોબર રહે એ બાબત પૂરતું ધ્યાન આપતા. દીકરાના સવાલથી ખુશી થઇને તેણે જવાબ આપ્યો કે– "થઈ શકે દીકરા! ભાગ્યમાં હોય તો."

"પણ એ ક્યાં મળે, બાપા?" દીકરે ફરી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"દીકરા! હું એથી અજાણ છું, મારા નસીબમાં એવા મહાત્માના દર્શનનો લાભ નથી લખાયો. પ્રભુ તને એવો લાભ આપો એમ ઇચ્છું છું." બાપે ગંભીરપણે જવાબ આપ્યો.

"બાપા, મને રજા આપો. મારે સત્યવાનના દર્શન કરવા છે. મારે એમની શોધ કરવી છે."

બાપે દીકરાની ઇચ્છા દાબી ન દેતાં રજા દીધી ને શિવદયાળ સત્યવાનની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

(૨)

સત્યવાનના દર્શનની આતુર ઇચ્છામાં શિવદયાળ રાજમાર્ગે ને જંગલમાં ભમવા લાગ્યો. તેનું ચિત્ત સત્યવાનના વિચારમાં એવું તો પરોવાઇ ગયું હતું કે તેને ભૂખ તરસનું ભાન રહ્યું નહિ. આવી સ્થિતિમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસ બપોરે તેને એક માણુસ મળ્યો.

તેણે ઉભા રહીને શિવદયાળને પૂછ્યું:–"બચ્ચા, ક્યાં જાય છે?"

શિવદયાળે ઉભા રહીને જવાબ આપ્યો, "સત્યવાનની શોધમાં

જાઉં છું. મારા બાપાએ કહ્યું છે કે જે ભાગ્યશાળી હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય. હું એનું ઠેકાણું જાણતો નથી, તેથી તેની શોધમાં નીકળ્યો છું."

તે શખ્સ બોલ્યો, "બચ્ચા, હુંજ તે સત્યવાન છું."

શિવદયાળ બહુજ આનંદમાં આવી ગયો. તે બોલ્યો, "મહાત્મા! આપ કઇ બાજુએ પધારો છો? જો અમારી તરફ હોય તો મારે ઘેર પધારો. પણ જો આપને ઘેર પધારતા હો તો મને સાથે લઇ જાઓ."

સત્યવાને કહ્યું, "હમણાં મારે કામ છે. કાલે સવારે તું મારે ઘેર આવજે. પૂર્વ દિશામાં સીધો ચાલ્યા કરીશ એટલે એક જંગલમાં તું પહોંચીશ. ત્યાં એક સાફ જગ્યામાં આરામ લઇ જે બનાવ બને તે જોજે. એ જોઇ જરા આગળ ચાલીશ કે તું એક વાડીની પાસે આવીશ. તેમાં સોનાના છાપરાવાળું ઘર છે તે મારૂં છે. ત્યાં દરવાજે હું તને મળીશ." એટલું કહી સત્યવાન તે છોકરાની નજરથી અદૃશ્ય થઇ ગયા.

(૩)

શિવદયાળે, દેખાડેલે રસ્તે ચાલવા માંડયું. ચાલતાં ચાલતાં તે જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં એક મોટું વડનું ઝાડ જોયું. તેની એક ડાળીને એક દોરડું બાંધ્યું હતું. દોરડાને છેડે એક લાકડાનો ધોકો બાંધ્યો હતો. લટકતા ધોકા નીચે એક મધનું ઠામ રાખેલ હતું. તેનો હેતુ એવો હતો કે રીંછ વગેરે તે ધોકાને ખસેડ્યા વિના મધને અડી ન શકે. ને ધોકો ખસેડે તો તે પાછો મધમાં આવતાં તે ખસેડનારનેજ ઇજા કરે.

છોકરો વિચાર કરતો ઉભો છે તેવામાં જંગલમાં એક કડાકો થયો, અને કેટલાંક રીંછો આવતાં તેણે દીઠાં. તેમાંથી એક રીંછણ

સીધી મધના ઠામ ભણી ગઇ અને તેણે પોતાના નાક વતી ધક્કો મારી ઘોકો ખસેડયો. એટલે તેના ત્રણ બચ્ચાં જે તેની વાંસે વાંસે જતાં હતાં તેઓએ મધ ઉપર તલપ મારી. તેટલામાં પેલો ઘોકો પાછો આવ્યો, અને તેમના માથા પર પડયો. તેથી તેઓ ચીસ પાડી ભાગી ગયાં.

રીંછણે ખીજાઇને ઘોકાને ફરી જોરથી ફેંકયો. ઘોકો બહુ ઉંચે ઉછળ્યો. બચ્ચાં મધ પાસે ગયાં. ઉંચે ઉછળેલો ઘોકો જોરથી રીંછોના માથા ઉપર પડયો. તેમાંનું એક બચ્ચું તુરતજ મરી ગયું. રીંછણ વધુ ખીજાઇ. ઘોકાને પકડી વધુ જોરથી ઉંચે ઉછાળ્યો. ઘોકો ડાળીથી પણ ઉંચો ચઢયો. હવે રીંછણ જાતે મધ તરફ ગઇ. ઘોકો ઉંચે ચઢતો અટકયો ને પાછો નીચે પડવા માંડયો. જેમ જેમ નીચે આવતો ગયો તેમ તેમ તેની ઝડપ વધવા માડી. અંતે બરાબર રીંછણને માથે એવા જોરથી તે પડયો કે રીંછણ પણ મરી ગઇ. તેનાં બચ્ચાં તેને મૂકીને ભાગી ગયાં.

શિવદયાળ અજબ થતો થતો આગળ ચાલ્યો. તે વાડી અને સોનાના છાપરાવાળા ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો. દરવાજામાંજ સત્યવાનને તેણે દીઠા. તેમણે શિવદયાળને આવકાર દઇ વાડીમાં લીધો. વાડીની રચના અને ભપકો તેણે સ્વપ્નામાં પણ દીઠા ન હતા. સત્યવાન તેને મહેલમાં લઇ ગયા. તેમાંના ઓરડાઓ જોતો જાય અને જાણે ભૂલતો જાય એવું લાગ્યું. એમ કરતાં તેઓ એક બંધ ઓરડા પાસે આવ્યા.

સત્યવાને કહ્યું, “આ દરવાજો જોયો? એને તાળું નથી, માત્ર એક સીલ છે, ઉઘાડવો હોય તો તુરતજ ઉઘડી શકે એમ છે. પણ હું તને તે ઉઘાડવાની ના પાડું છું. આ મહેલમાં રહીને જ્યાં ફરવું હોય ત્યાં ફરજે. માત્ર એક હુકમ પાળજે. આ બારણું ઉઘાડીશ નહિ, પણ જો ઉઘાડે તો જંગલમાં જોયું છે તે યાદ કરજે.”

એટલું કહી સત્યવાન અદૃશ્ય થઇ ગયા.

શિવદયાળ એકલો રહેવા માંડ્યો. તેને ત્યાં ૩૦ વર્ષ થઇ ગયાં. પણ તેને તો તે ત્રણ કલાક જેવાંજ લાગ્યાં. આ મુદ્દત ખલાસ થયે એક દિવસ તે સીલવાળા દરવાજા પાસે ફરતો હતો, ત્યારે તેને વિચાર થયો કે "સત્યવાને મને આ ઓરડામાં જવાની મનાઇ શા માટે કરી હશે? હું તો અંદર જઇશ અને તેમાં શું છે તે જોઇશ."

બારણાંને ધક્કો દઇ તેણે સીલ તોડ્યું. અને અંદર દાખલ થયો. એ ઓરડો સહુથી સુંદર હતો. અને તેની વચ્ચે સોનાની રાજગાદી હતી.

તે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો. રાજગાદી સામે રાજદંડ પડેલ દીઠો, તે પણ તેણે હાથમાં ઝાલ્યો. જેવો તેણે રાજદંડ ઝાલ્યો કે તુરતજ ઓરડાની ચારે ભીંતો નીચે પડી ગઇ. જેથી આખી દુનિયા અને તેમાં માણસો શું કરે છે તે એને દેખાવા માંડ્યું.

'મારે ઘેર બધા કેમ છે? અને દાણાનો પાક કેવો છે કે હું જોઇ શકીશ" એવો તેને વિચાર આવ્યો. જેવી તેણે પોતાના ખેતર ભણી નજર કરી કે તેને પાક સારો જણાયો. એક ખેડુતને તેમાં થઇને ગાડું હાંકતો તેણે દીઠો. પહેલાં તો તે તેને પોતાના બાપનુંજ ગાડું લાગ્યું. પણ બરોબર તપાસતાં તે તો કોઇ ચોર જણાયો.

આથી શિવદયાળ ગુસ્સે થઇ બોલી ઉઠ્યો:–"બાપા, બાપા, ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે!" બાપ જાગી ઉઠ્યો, "અરે, મને સ્વપ્નું આવ્યું કે ખેતરમાં દાણાની ચોરી થાય છે. ચાલ જઇને જોઉં." એમ વિચારીને ઘોડે બેસી ખેતર ભણી ગયો. ત્યાં ચોરને દેખી તુરતજ પાડોશીઓને ભેગા કરી તેને પકડ્યો, અને સહુએ તેને ખૂબ માર મારી કેદખાનામાં નંખાવ્યો.

હવે શિવદયાળે પોતાના ઘર ભણી નજર કરી, તો ત્યાં પોતાની માને સૂતેલી દીઠી. એક ચોરે ઘરમાં પેસી પેટી ભાંગવા માંડી. તેની

મા જાગી ઉઠી, અને ચીસો પાડવા માંડી. જેથી ચોર એક કુહાડી લઇ તેને મારવા દોડ્યો. શિવદયાળથી આ દેખી ન શકાયું. તેથી તેણે પેલા ચોર ઉપર રાજદંડનો પ્રહાર કરી તેને તુરતજ મારી નાંખ્યો.

(૪)

શિવદયાળે જેવો તે ચોરને મારી નાંખ્યો કે તુરતજ ચારે બાજુથી દિવાલો અસલની જેમ બંધાઇ ગઇ. દરવાજો ઉઘડી ગયો અને સત્યવાન તેમાં દાખલ થયા. તેણે શિવદયાળનો હાથ ઝાલીને ગાદી ઉપરથી તેને ઉતારી મૂકી કહ્યું, કે "તેં મારો હુકમ માન્યો નહિં. દરવાજો ઉઘાડ્યો એ તેં એક પાપ કર્યું. મારી રાજગાદી પર ચઢી મારો રાજદંડ ઝાલ્યો એ બીજું પાપ. અને દુનિયાના પાપમાં વૃદ્ધિ કરી એ ત્રીજું પાપ. જો એક કલાક વધુ તું ત્યાં રહ્યો હોત તો અર્ધી દુનિયાનો તું નાશ કરત."

સત્યવાને શિવદયાળના કામનો ચિતાર દેવા ફરીથી તેને રાજગાદી પર બેસાડી તેના હાથમાં રાજદંડ આપ્યો. દિવાલો ફરીથી છૂટી પડી. અને આખી દુનિયાના દેખાવો પ્રત્યક્ષ થયા. હવે સત્યવાન બોલ્યા કે "જો, તેં તારા બાપની દશા કેવી કરી? પેલો ચોર જેલમાં વધુ બદમાશી શીખ્યો. એણે તારા બાપના બે બળદ ચોર્યા, અને હવે ઘરને આગ લગાડે છે."

શિવદયાળે પોતાનું ઘર બળતું દીઠું. ત્યાંથી નજર ફેરવી તેની મા તરફ જોયું, તો તે ગમગીનીમાં બોલીઃ–"અરે! ચોર મારે હાથે મુઓ તેના કરતાં એણે મને મારી નાંખી હત તો કેવું ભલું થાત! હું કેટલા પાપમાંથી છૂટત!"

સત્યવાને શિવદયાળને કહ્યુંઃ–"આ તારી માની દશા તેં કરી."

હવે બે દારોગાએ પકડેલો એક ચોર તેમની નજરે પડ્યો. સત્યવાન તેને દેખાડી બોલ્યા, "આ માણસે નવ હત્યા કરી છે. પોતાનાં

પાપનો જવાબ એને દેવો પડત, પણ તેં તેને મારીને તેનાં પાપ તારે માથે લીધાં છે. આ તારી પોતાની દશા તેં કરી. પેલી રીંછણે ધોકો ઉછાળ્યો ને તેનાં બચ્ચાંને વાગ્યું. ફરી ઉછાળ્યો ને તેનું મોટું બચ્ચું માર્યું ગયું. વળી જોરથી ઉછાળ્યો ને પોતે મરી ગઇ. તેં પણ એવુંજ કર્યું. હવે તને ૩૦ વર્ષની મુદ્દત આપું છું, જેથી સંસારમાં જઇને સારાં કામો કરી ધોઇ નાંખ. જો એ તારાથી નહિ બને તો ચોરની સજા તારે ખમવી પડશે."

"ચોરનાં પાપો હું કેમ ધોઈ શકીશ?" શિવદયાળે ચિંતાતુર ચહેરે પૂછ્યું.

સત્યવાને જવાબ દીધો, "તેં દુનિયામાં જેટલાં પાપો કર્યાં છે, તેટલું ભલું કરીશ ત્યારે તારાં અને ચોરનાં બંનેનાં પાપ માફ થશે."

શિવદયાળે ફરીથી પૂછ્યું, કે "સંસારનાં પાપો કેમ ધોવાય?"

સત્યવાને જવાબ દીધો કે "પૂર્વ દિશામાં તું ચાલવા માંડ. ત્યાં એક ખેતર આવશે, તેમાંના માણસોને તું જે જાણતો હોય તે કહેજે. વળી આગળ જજે, ને જે જૂએ તે ધ્યાનમાં રાખજે. ચોથે દહાડે એક વન આવશે. તે વનમાં એક ભોંયરૂં છે. તેમાં એક ઘરડો માણસ રહે છે. તેને તારી કહાણી કહેજે. તે તને શિખામણ દેશે. તેની શિખામણ પ્રમાણે બરોબર ચાલીશ એટલે તારાં અને ચોરનાં પાપ ધોવાઇ જશે."

એમ કહી સત્યવાને શિવદયાળને વાડીની બહાર મૂકી દીધો.

(૫)

શિવદયાળ રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે:—"દુનિયામાંથી પાપ કેમ જાય? લોકો પાપીઓને જેલમાં નાંખે છે, દેશપાર કરે છે, ફાંસીએ ચઢાવે છે. આમ કરી પાપ દૂર કરવાનો યત્ન સહુ કરે છે. બીજાનાં પાપ લીધા વિના હું પાપ કેમ દૂર કરૂં?"

આમ મુંઝાતો મુંઝાતો તે ચાલ્યો જાય છે પણ કાંઈ સુઝતું

નથી. એમ કરતાં તે એક ખેતર પાસે આવ્યો. તેમાં દાણો સારો પાક્યો હતો. વાઢનારા દાણો કાપવાને આવ્યા હતા. તે ખેતરમાં એક અજાણી બાઇનું વાછરડું પેસી ગયું. બધા ખેડુઓ અહિંથી તહિં તેને દોડાવે; ઘડીમાં તે બહાર આવે ને વળી માણસોની ચીસાચીસ ને દોડાદોડથી તે પાછું ખેતરમાં પેસી જાય.

તે બાઇ (વાછરડાની માલિક) રડતાં રડતાં બોલી:–"આ ખેડુઓ મારા વાછરડાંને મારી નાંખશે." શિવદયાળ બોલી ઉઠ્યો, "ભાઇઓ, તમે બધા ટાઢા પડી ઉભા રહો; તો હમણાં આ બાઇ પોતાના વાછરડાને બોલાવી લેશે." ખેડુતો તેની વાત માની એક બાજુએ ઉભા રહ્યા. એટલે પેલી બાઇએ વાછરડાને બોલાવી લીધું. શિવદયાળની આ શિખામણથી પેલા ખેડુઓ, તે ઓરત અને વાછરડું ત્રણે રાજી થયાં.

શિવદયાળ વળી ચાલતાં વિચારે છે:–"હવે સમજાય છે કે પાપથી પાપ વધે. પાપને જેમ ઝાઝી સજા કરીએ તેમ તે વધતું જાય. પાપે પાપનો નાશ એ વાત તો ખોટી. ત્યારે પાપનો નાશ કેમ થાય? જો વાછરડે તે ઓરતનું કહેવું ન માન્યું હત તો તે કેમ બહાર નીકળાત? મને તો કંઇ સુઝતું નથી."

(૬)

શિવદયાળ આમ વિચાર કરતો કરતો ચાલ્યો જાય છે. અંતે એક ગામડું આવ્યું ત્યાં આરામ લેવાનો વિચાર કર્યો. એક ઘરમાં રાતની રાત સૂવાની રજા માંગી. ઘરધણીએ તેને પોતાના ઘરમાં સૂવાની સોય કરી દીધી.

શિવદયાળ બિછાનામાં પડ્યો પડ્યો જોયા કરે છે. ઘરધણીએ ઘર લીંપીને સાફ કરેલું છે. હવે કેટલીક છબીઓ સાફ કરે છે. એક મેલા લુગડાં વડે તે છબીના કાચ લૂછે છે. એક બાજૂથી લૂછે છે–કાચ અસલ જેવાજ મેલા દેખાય છે. મેલા લૂગડાના લીસોટા તેની

ઉપર પડી રહ્યા છે. બીજી બાજૂએથી તે લૂછે છે. કેટલાક ડાઘ જાય છે, પણ બીજા નવા ડાઘ પડી રહે છે. વળી મેલું લૂગડું ઘસે છે. એક ડાઘ જાય છે તો બીજો પડી રહે છે.

શિવદયાળ આ જોયા કરતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો. "ભાઇ, આ શું કરો છો?"

"જૂઓની ભાઇ, દિવાળીના દિવસ પાસે આવ્યા છે. આ છબીઓના કાચ સાફ કરૂં છું. પણ એક ડાઘ કાઢું છું ત્યાં બે બીજા નવા પડે છે. હું તો થાક્યો, પણ આ છબીઓ સાફ થતી નથી." ઘરધણીએ જવાબ દીધો.

"આ લૂગડાંના કટકાને પહેલાં ધોઇને પછી છબીના કાચ ઘસશો તો હમણાં તે સાફ થઇ જશે" શિવદયાળે શિખામણ દીધી.

ઘરધણીએ તેમ કર્યું એટલે કાચ સાફ થઈ ગયા. મહેમાનની સલાહથી પોતાનું કામ થયું તેથી ઘરધણી બહુ રાજી થયો અને તેનો પાડ માન્યો.

વળતી સવારે શિવદયાળે ઘરધણીની રજા લઈ ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં કેટલાક મજુરો પૈંડાને ચઢાવવા સારૂ લોઢાના પાટા વાળતા હતા. તે પાસે આવ્યો ત્યારે જોયું તો જણાયું કે પાટા વળતા નથી. વધારે નજીક આવતાં જણાયું કે જે ચક્કર ઉપર પાટા વાળતા હતા તે છૂટું હતું. તેથી પાટા વાળતી વખતે તે ખસી જતું હતું. શિવદયાળે આ જોઈ પૂછ્યું, 'શું કરો છો, ભાઈ?"

તેમણે જવાબ આપ્યો, "અમે પાટા વાળીએ છીએ. બે વાર એને તપાવીને વાળવા માંડ્યા પણ એ તો વળતાજ નથી; ને અમે તો હવે થાકી ગયા." શિવદયાળે સલાહ દીધી કે "ભાઇઓ, જો પહેલાં આ ચક્કરને એક બાજુએ મજબૂત કરશો તો તમારા પાટા તુરત વળી જશે." એ પ્રમાણે કરવાથી કામ બરોબર ચાલવા માંડ્યું.

મજુરોએ શિવદયાળને રાતે પોતાનો મહેમાન કરીને રાખ્યો. બીજી સવારે પરોઢીએ તેણે ફરી ચાલવા માંડયું.

એક દિવસ ને રાત ચાલતાં એક જંગલમાં કેટલાક ભરવાડો આરામ લેતા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ભરવાડો ઢોરને ચરવા મૂકી અગ્નિ સળગાવતા હતા. તેમણે પ્રથમ સૂકી ડાંખળીઓ લઇને સળગાવી ને તે સળગી ન સળગી ત્યાં તો તેની ઉપર બીજાં લીલાં ભારે લાકડાં ખડકયાં. લાકડાની સળગેલી ડાંખળીઓ બુઝાઇ ગઈ. ભરવાડોએ ફરી પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે પણ દેવતા સળગીને બુઝાઈ ગયો.

ત્યારે શિવદયાળ બોલી ઉઠયો, "ડાંખળીઓ સળગાવીને તુરતજ જાડાં લાકડાં તેની ઉપર ન મૂકો. જ્યારે તે બરોબર સળગે પછી નાનાં લાકડાં નાખશો તો તુરતજ અગ્નિ ચાલૂ થશે." ભરવાડોએ ખૂબ ડાંખળીઓ એકઠી કરી. તેમને બરોબર સળગવા દીધી. પછી લાકડાં નાંખ્યા. એટલે દેવતા સારી રીતે સળગવા માંડયો. શિવદયાળ ત્યાં થોડીવાર રોકાઇ આગળ ચાલવા લાગ્યો. ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છે. "આ મેં જોયું તેનો શું અર્થ હશે ?" પણ તેનાથી એનું રહસ્ય ન સમજી શકાયું.

(૭)

સાંજ સુધી ચાલ્યા કીધું ત્યારે વનમાં એક ભોંયરા પાસે આવી પહોંચ્યો. તેનો દરવાજો ઠોકતાં "કોણ છે ?" કરી અવાજ આવ્યો.

"એક મહા પાપી, જે પારકાનું પાપ માથે લઈ લેવાથી હવે તેને ધોવા ઇચ્છે છે." એવો શિવદયાળે નમ્રપણે જવાબ દીધો.

ભોંયરામાંથી મહાત્મા બહાર આવ્યા. અને પૂછયું, "બીજાનાં એવાં કયાં પાપ તું તારે માથે લઇને ફરે છે ?" શિવદયાળે બધી વાત કહી. સત્યવાનને મળ્યાની, રીંછણ અને તેનાં બચ્ચાંની, બંધ ઓરડાની રાજગાદીની, સત્યવાનની આજ્ઞાની, રસ્તાના ખેડુની અને વાછરડું તેની

પાળનાર બાઇના સાદથી કેવું બહાર નીકળી આવ્યું તેની વાત કહી. અંતે તે બોલ્યો "દુનિયામાં પાપ ફેલાતું નથી. ને વળી પાપ કેમ જાય એ વાત મારાથી સમજાતી નથી. મને આપ શીખવો."

મહાત્માએ કહ્યું, "બેટા, તેં બીજું શું જોયું એ મને કહે." ત્યારે શિવદયાળે મેલા લુગડા વડે છબી સાફ કરનાર ઘરધણીની વાત કહી; લોઢાના પાટા વાળનાર મજુરો વિષે તેમજ ભરવાડો વિષે પણ બધી હકીકત કહી.

વાત સાંભળીને મહાત્મા ભોંયરામાં ગયા અને ત્યાંથી એક બુઠ્ઠી કુહાડી લઇ આવ્યા. તે શિવદયાળને આપી બોલ્યા, "ચાલ મારી સાથે." ભોંયરાની બીજી બાજુએ એક ઝાડ બતાવી કહ્યું. "આને કાપી નાંખ."

શિવદયાળે તેને કાપી નાંખ્યું. ઝાડ પડી ગયું. મહાત્માએ વધુ આજ્ઞા કરી:–"હવે તેના ત્રણ કટકા કર."

શિવદયાળે હુકમ બજાવ્યો. ત્યારે મહાત્મા ભોંયરામાંથી થોડા દેવતા લાવ્યા અને તે વડે એ ત્રણે કટકા સળગાવી દેવાનું શિવદયાળને કહ્યું. તેણે દેવતા સળગાવ્યો અને ત્રણે કટકા બળીને ત્રણ ઠુંઠા રહ્યાં. મહાત્માએ એ ઠુંઠાને જમીનમાં અર્ધા દાટવાનો હુકમ કર્યો, તે હુકમ શિવદયાળે પાળ્યો.

"હવે અહિં જો. આ પહાડોની તળેટીમાં નદી વહે છે, તેમાંથી તારા મોંઢામાં પાણી ભરીને આ ઠુંઠાને પાણી પાજે. આ પહેલા ઠુંઠાને પાણી પાઇને પેલા ઘરધણીને શિખામણ દીધી તે યાદ કરજે; આ બીજાને પાણી પાતાં પાટા વાળનાર મજુરોને આપેલી સલાહ યાદ કરજે; તથા ત્રીજાને પાણી પાતાં ભરવાડોને આપેલી અક્કલ યાદ કરજે. એમ પાણી પાતાં પાતાં જ્યારે આ ત્રણે ઠુંઠામાંથી આંબાના ઝાડ ઉગે, ત્યારે દુનિયામાંથી પાપ કેમ ઘટે તે તું સમજી શકીશ અને ત્યારે તારાં પાપ સાફ થઇ જશે."

આ પ્રમાણે હુકમ કરી મહાત્મા ઝુંપડીમાં ચાલ્યા ગયા. શિવદયાળ

મહાત્માની વાતોનો વિચાર કર્યાજ કરે પણ કંઈ સૂઝે નહિ. તોપણ તેણે મહાત્માના હુકમને બરાબર અમલમાં મૂકવા માંડયો.

(૮)

શિવદયાળે નદીએ જઇ મોંઢામાં પાણી ભર્યું. ને પેલાં ઠુંઠાંને પાણી પાયું. વારે ઘડીએ નદીએથી મોંઢામાં પાણી લઇ આવીને બધાં ઠુંઠાંને પાણી પાય. અંતે એ થાકી ગયો અને બહુજ ભૂખ્યો થયો. તેથી પેલા મહાત્મા કને કંઇ ખાવાનું માગવા તે ભોંયરામાં ગયો.

બારણું ઉઘાડી અંદર પેઠો તો તે મહાત્માને મરેલા દીઠા. જમીનમાં ખાડો ખોદી દાટવાનો વિચાર કરે છે એવામાં પાસેના ગામડામાંથી કેટલાક માણસો ખાવાનું લઇ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે મહાત્માને મરેલા જાણી દાટવાના કામમાં મદદ કરી અને ખાવાનું શિવદયાળને આપ્યું.

તેમણે બધાએ ત્યાર પછી શિવદયાળને મહાત્માની ગાદી સોંપી. શિવદયાળ તે સ્થાન કબૂલ કરી મહાત્માના ભોંયરામાં રહ્યો; અને લોકો જે ખાવાનું લાવતા, તેટલેથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો તથા નદીએથી મોંઢામાં પાણી લાવી રોજ પેલા ઠુંઠાને પાતો. આ આજ્ઞા તેણે બરોબર પાળી.

આ પ્રમાણે એક વરસ પસાર થયું. ઘણા જણ તેની પાસે આવવા મંડયા, અને તેની પવિત્રતાનાં વખાણ થવા લાગ્યા, કે મોઢામાં પાણી ભરી પહાડ ચઢીને બળેલાં ઠુંઠાંને પાણી પાય છે. મોટા મોટા વેપારીઓ તેની પાસે આવી કીંમતી ભેટો મૂકવા મંડયા. શિવદયાળ પોતાને જરૂર હોય તેટલુંજ લેતો. વધારે જે કાંઈ તેને આપવામાં આવતું તે એ ગરીબોને વહેંચી દેતો. આમ શિવદયાળના દિવસો પસાર થવા માંડયા. અર્ધો દિવસ પાણી પાવામાં જતો ને અર્ધો દિવસ તેના દર્શને આવતા તેમની સાથે વાત કરવામાં જતો. આ

પ્રમાણે રહેવાથી મારાં પાપો ધોવાશે એમ શિવદયાળ માનતો હતો.

બે વરસ પસાર થયાં. એક દિવસ પણ નિયમ પ્રમાણે પાણી પાયા વિના પસાર થવા ન દીધો. તોપણ પેલાં ઠુંઠાંમાંથી ફણગો ફુટ્યો નહિ. એક દિવસ તે બેઠો છે, એવામાં કોઈ ઘોડેસ્વાર ગીત ગાતો ગાતો જતો હતો, તે તેને કાને પડયું. આ કોણ હશે એ જાણવા તે બહાર આવ્યો. સુંદર કપડાં પહેરેલો અને તેજી ઘોડા ઉપર સોનેરી જીન નાંખી બેઠેલો મજબૂત માણસ તેની નજરે પડ્યો. તેને ઉભો રાખી શિવદયાળે પૂછ્યું:-"ભાઈ તમે કોણ છો, અને કયાં જાઓ છો?"

"હું લૂટારો છું." તેણે ઉભા રહી જવાબ આપ્યો:-"માણસોને મારી હું તેમનો માલ લૂંટી લઉં છું. જેમ વધારે માણસોને મારૂં ને વધુ લૂંટ કરૂં તેમ મને વધુ આનંદ થાય છે."

શિવદયાળ ભયભીત થઈ ગયો ને વિચાર કરવા લાગ્યો, કે "આ માણસનાં પાપ કેમ ધોવાય? મારી પાસે આવી જેઓ વગર પૂછ્યે પોતાનો દોષ કહે તેમને શિખામણ દેવી એ સહેલું છે; પણ આ માણસ તો પાપમાં આનંદ માને છે." શિવદયાળ ત્યારે તો કાંઇ બોલ્યો નહિ. મનમાં વળી વિચારવા લાગ્યો કે, "હું શું કરૂં? જો આ ઠેકાણે રોજ આ લૂંટારો આવશે તો અહિં આવનારા માણસો બ્હી જશે અને આવશે નહિ. આથી તેમનું અજ્ઞાન દૂર કરવાનો સંજોગ દૂર થશે. અને વળી મારો ગુજારો કેમ કરવો એ મુસ્કેલી ઉભી થશે."

આવો વિચાર કરી તે ચોરને ફરી કહેવા લાગ્યો:-"મારી પાસે આવી માણસો પોતાનાં પાપોનો પસ્તાવો કરે છે, અને તેની ક્ષમા માગે છે. ઇશ્વરથી બ્હીને તું પણ પસ્તાવો કર. જો તારે પાપમાંથી નીકળવું ન હોય તો અહિંથી જતો રહે, અને ફરી આવીશ નહિ. તારા ધાકથી બીજા માણસો આવતાં અટકે એવું ન કરીશ.

મારૂં કહેવું નહિ માને તો પ્રભુ તને સજા કરશે."

લૂંટારો તો આ સાંભળીને હસી પડયો, અને તે બોલ્યો, "મને કંઇ ઇશ્વરની બ્હીક નથી. ભાઇ, તું કાંઇ મારો ધણી નથી, કે હું તારૂં કહેવું માનું. હું લૂંટનો ધંધો કરી ગુજારો કરૂં છું, તો તું પવિત્ર રહી ગુજારો કરે છે. આપણે જેમ તેમ કરી ગુજારો કરવો એટલો નિયમ છે. જે ઘરડી ડોશીઓ આવે તેને તારો ઉપદેશ કરજે. પણ મને તારે શીખવવું નહિ. તેં ભગવાનનું નામ લીધું છે તો કાલે વળી બે વધુ માણસો મારીશ. હું તને પણ આજે તો મારી નાંખત, પણ જવા દઉં છું. મારી આડે બીજી વાર આવીશ માં."

લૂંટારો તો આમ ધમકાવીને ચાલ્યો ગયો. તે પાછો આવ્યો નહિ. એમ કરતાં શિવદયાળનાં આઠ વર્ષ સુખશાંતિમાં પસાર થઇ ગયાં.

(૯)

એક દિવસ જમીનમાં વાવેલાં ઠુંઠાને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પાણી પાઇ આવીને શિવદયાળ પોતાના ભોંયરામાં પાછો ગયો. અને બેઠો બેઠો બહારથી માણસો તેને સારૂ ખાવાનું લઇ આવે એની રાહ જોવા લાગ્યો. પણ આખા દિવસમાં એકે જીવ ફરકયો નહિ. સાંજ સુધી રાહ જોયા પછી જ્યારે કોઇ ન આવ્યું, ત્યારે તે મનથી બહુજ દુઃખી થયો. એમ કરતાં પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં તેને ચોરની વાત યાદ આવી:-

"ચોર ચોરી કરીને પેટ ભરે છે ને હું પવિત્રતાનો વેશ ધરી પેટ ભરૂં છું ! મારી જીંદગીમાં હું શું આગળ વધ્યો ? સાધુએ તો મને તપ કરવા કહેલું. પણ મારૂં તપ તો પેટ ભરવા સારૂ છે. વળી લોકોનાં વખાણ સાંભળવાનું મને ગમે છે. વળી લોભ તો એવો લાગ્યો છે કે માણસો મારી પાસે નથી આવતા તો હું દુઃખી થઈ જાઉં છું. જ્યારે તેઓ આવે છે ત્યારે હું રાજી થાઉં છું. કારણ કે

તેઓ મારી સ્તુતિ કરે છે. એવું જીવન સાધુતાની નિશાની નથી. માનના લોભથી હું આડે રસ્તે નીકળી ગયો. મારાં પુરાણાં પાપનો પશ્ચાતાપ તો હજુ નથી કર્યો; પણ આ તો ઉલટાં બીજાં વધારે પાપ કરૂં છું."

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને શિવદયાળે તે ભોંયરૂં છોડયું. માણસો ન દેખે એવે ઠેકાણે ગુફામાં તે જઇ રહ્યો. ત્યાં વળી એક દિવસે તેને આગળ મળેલો ચોર મળ્યો. તેને જોઇ શિવદયાળે ભાગવા માંડયું. પણ ચોરે તેને પકડી લીધો. ચોરે પૂછયું:–"કયાં ભાગો છો ? ભાઇસાહેબ !" શિવદયાળે જવાબ આપ્યો કે, "લોકો મને ન દેખી શકે એવે સ્થળે જાઉં છું." ચોર આ સાંભળી બહુજ નવાઇ પામ્યો.

"જો લોક તારી પાસે નહિ આવે તો તારો ગુજારો કેમ ચાલશે ?" ચોરે પૂછયું. આટલું કહી તે ચાલતો થયો. શિવદયાળે આ બાબત વિચારજ નહોતો કર્યો. ચોરના જવા પછી તે વિચારવા લાગ્યો, કે "એણે મારી ખબર પૂછી પણ મેં તો એના જીવન સંબંધી ખબર પૂછયા નથી. હવે એને પોતાના ધંધાનો પશ્ચાત્તાપ થતો હશે તો ? આજે એ માયાળુ જણાય છે. મને લગારે ધમકી આપી નથી." આમ વિચારી તેણે ચોરને બૂમ પાડી ઉભો રાખ્યો અને તેની પાસે જઇ કહ્યું:–"ભાઇ, મારૂં તો ઇશ્વરેચ્છા હશે તેમ થશે. પણ તારે હવે તારાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે. પ્રભુની સત્તાથી તું છૂટી શકે એમ નથી."

ચોરે ઘોડો ફેરવ્યો ને પોતાની ભેટમાંથી એક છરો કાઢી તેને મારવા દોડયો. શિવદયાળ તો ભયભીત થઇને ઝાડીમાં ભરાઇ ગયો; એટલે ચોર બૂમ પાડી બોલ્યો:—"બે વાર તું મારી આડે આવ્યો છે અને મેં તને જવા દીધો છે, પણ હવે ત્રીજી વાર હાથમાં આવ્યો કે મૂઓજ સમજજે."

આમ બોલી ચોર ચાલ્યો ગયો. સાંજે જ્યારે નિત્યનિયમ

પ્રમાણે શિવદયાળ ઠુંઠાઓને મોંઢા વડે પાણી પાવા ગયો તે વખતે

એક ઠુંઠાંમાંથી ડાળું ફુટેલું દીઠું.

૧૦

આ પ્રમાણે શિવદયાળ એકલો માણુસોની નજર બહાર રહેવા લાગ્યો. ત્યાં જંગલમાંથી કંદમૂળ કાઢીને પોતાનું પેટ ભરતો હતો. એક દિવસ કંદમૂળ વાસ્તે જતો હતો, ત્યાં એક ઝાડની ડાળે એક ટોપલીમાં રોટલીઓ ટાંગેલી દીઠી. ઇશ્વરનો આભાર માની તેણે એ રોટલીઓ લીધી. હવેથી રોજ એ પ્રમાણે રોટલીઓ મળવા લાગી. અને રોજ ઇશ્વરના ગુણ ગાઇને તે રોટલીઓ ખાવા લાગ્યો.

એમ કરતાં દશ વર્ષ વીતી ગયાં. પહેલા એકજ ઠુંઠામાંથી ઝાડ ઉગવા લાગ્યું. અને તેમાંથી સુંદર આંબાનું ઝાડ થયું. બીજાં બે ઠુંઠાં એમને એમ રહ્યાં. એક દિવસ સાંજે પોતાનું કામ કરી શિવદયાળ બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે, કે–" મેં તો પાપ કર્યાં છે. મને મોતની બ્હીક લાગે છે. પ્રભુની ઇચ્છા હોય તો મારાં પાપો મરવાથી પણ બળી જાય." હજી તો તે આવો વિચારજ કરે છે એટલામાં પેલો ચોર ભોંયરાની બહાર અપશબ્દો બોલતો સંભળાયો. શિવદયાળે મનમાં ઠરાવ કર્યો કે "પ્રભુ સિવાય કોઈ મારૂં સારૂં કે નરસું કરી શકે એમ નથી." આવા ઠરાવથી દૃઢ થઇ તે ચોરને મળવા ગયો.

તેને માલમ પડયું કે ચોર એકલો નહોતો. પણ તેની વાંસે ઘોડા પર એક માણસને બાંધ્યો હતો, તેને તે ગાળો દેતો હતો, અને ધમકાવતો હતો. આ જોઇ શિવદયાળ તેની પાસે ગયો. ઘોડાને ઝાલી ઉભો રહ્યો. અને તેને પૂછયું:—" આ માણસને તું કયાં લઇ જાય છે?" ચોરે કહ્યું:—" હું એને જંગલમાં લઇ જાઉં છું. એ ધનવાનનો દીકરો છે. પોતાના બાપની પૂંજી કયાં છે તે એ મને કહેતો નથી. જ્યાં સુધી મને એ વિષે ન કહે ત્યાં સુધી તેને બાંધીને મારવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે,"

આટલું બોલી ચોરે ઘોડાને હાંકવા માંડયો. પણ શિવદયાળે ઘોડાને ઝાલી રાખ્યો. તેણે કહ્યું:—"આ માણસને છોડી મૂક." ચોરને આ સાંભળી ગુસ્સો ચઢયો. તેથી પોતાનો છરો કાઢી બોલ્યો, "તારા પણ આવાજ હાલ કરૂં કે? મેં તને મારી નાંખવાનું કહ્યું છે એ ભૂલી ગયો કે?"

શિવદયાળને કંઇ બ્હીક ન લાગી. તે બોલ્યો:—"તું આને જવા દે. હું તારાથી બ્હીતો નથી. હું એક પ્રભુથીજ બ્હીઉં છું; પ્રભુ મને કહે છે કે મારે તને ન જવા દેવો. આ માણસને છોડી મૂક." ચોરે દાંત પીસ્યા. છરાથી દોરડાંના બંધ કાપી નાંખ્યાં અને પેલા વેપારીના છોકરાને છોડી મૂકયો. અને કહ્યું:—"જાઓ, ભાગો. તમારૂં મોત ભમે છે. મારી નજરે ફરીથી ચઢયા તો આવી બન્યું છે, એ ખચીત માનજો."

ધનવાનનો દીકરો દોડીને જંગલમાં સંતાઇ ગયો. ચોરે ચાલવા માંડયું, કે વળી તેને શિવદયાળે કહ્યું:-"ભલા માણસ, પાપી ધંધો છોડી દે. શા માટે નર્કમાં જવાના કામ કરી રહ્યો છે? પ્રભુમાં તારૂં ચિત્ત જોડી દે; તે તારાં પાપોની ક્ષમા બક્ષશે." ચોર ઉભો રહીને આ બધું સાંભળી રહ્યો, અને તે પછી ધીરે ધીરે વિચાર કરતો ચાલ્યો. સવારે ફરીથી ઠુંઠાંને પાણી પાવા ગયો, ત્યારે શિવદયાળે

બીજા ઠુંઠામાંથી ફણગો ફુટેલો દીઠો.

૧૧

બીજાં દશ વરસ પણ પસાર થઇ ગયાં. શિવદયાળ હજી જીવે છે. હવે તેને કોઇ પ્રકારની કામના રહી નથી. તે નિર્ભય થઇ ગયો છે. તેનું હૃદય આનંદમાં મસ્ત રહે છે. એક દિવસ તે વિચાર કરે છે, કે "પ્રભુએ માણસને કેવું સુખ આપ્યું છે!! તેમ છતાં તેઓ ઠાલાં ઠાલાં દુ:ખી થાય છે. અખંડ આનંદ છોડી તેઓ દુ:ખનેજ વળગી રહે છે." આવો વિચાર કરતાં તેને માણસનાં પાપો યાદ આવ્યાં. તેઓ હાથે કરી કેમ દુ:ખ વહોરી લે છે એ પણ તેને

યાદ આવ્યું. તેને તેમની દયા ઉપજી.

તે મનમાંજ નિશ્ચય કરી ઉઠયો, "મારે અહિં નિરાંતે રહેવું એ ખોટું છે. અજ્ઞાનીઓને સત્ય સમજાવવા મારે બહાર જવું જોઇએ." આ નિશ્ચય થતાંની સાથેજ લૂંટારાને પસાર થતો દીઠો. તે સમજાવ્યો સમજતો નથી, તેથી તેને કહેવાનો પ્રયત્ન કરવો વ્યર્થ છે, એમ વિચાર કરે એટલામાં વળી પોતાના આગળના નિશ્ચયની વાત યાદ આવી, એટલે ઉઠીને રસ્તે લૂંટારાની સામે ગયો.

લૂંટારો ગમગીનીથી નીચી દૃષ્ટિએ ચાલતો હતો. શિવદયાળે તેને જોયો કે તેનું દિલ પીગળી ગયું. તેની પાસે જઈ બોલ્યોઃ—"ભાઇ, જાગીને જો. તારા દિલમાં ઇશ્વરનો વાસો છે. કપટ રૂપી પડદાને લીધે તે તારી દૃષ્ટિએ નથી પડતો. એ કપટ વડે તું દુઃખી થાય છે; બીજાને દુઃખી કરે છે; અને હજુ તું બહુ દુઃખી થઇશ. પ્રભુની તારી ઉપર કેવી દયા છે! ભાઇ એનો અનાદર ન કર. તારૂં જીવન ઇશ્વિર સન્મુખ કર."

એ સાંભળી લૂંટારો બાજુએ ફરી કડવું મ્હોં કરી ચાલવા લાગ્યો. છતાં શિવદયાળે તેને ન છોડયો, તેને નમીને તે રડી પડયો. લૂંટારાએ પોતાની આંખ ઉંચી કરી, અને તેની સામે એકીટશે જોઇ રહ્યો. પણ અંતે તે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડી શિવદયાળને પગે પડયો, અને બોલ્યોઃ—

"વૃદ્ધ મહાત્મા, તમે મને જીતી લીધો છે. વીશ વર્ષ સુધી મેં તમારી સાથે ઝઘડો કર્યો. પણ અંતે હું હાર્યો છું. હવે પછી આ દેહ ઉપર મારો કાબૂ નથી. તમારી ઇચ્છામાં આવે એવી આજ્ઞા કરો. જ્યારે પ્રથમ તમોએ મને ઉપદેશ કર્યો ત્યારે મને સમજણ આવવાને બદલે વધારે ગુસ્સો ચઢયો હતો. પણ જ્યારે તમે માણસોથી વેગળા જઇ એકાંતવાસ ધારણ કર્યો, ત્યારે મારૂં મન પીગળ્યું. તમે નિષ્કામ છો એવી મારી ખાત્રી થઇ. ત્યારથી મને તમારા શબ્દોની અસર થવા માંડી. તે દિવસથી ઝાડ ઉપર હું રોજ રોટલી બાંધું છું."

હવે શિવદયાળને યાદ આવ્યું, કે "**આરસી સાફ કરવા સારૂ** પહેલાં તે લ્હોવાનું લૂગડું સાફ કરવું જોઇએ. જ્યારે મારૂં હૃદય સાફ થયું ત્યારે બીજાઓનાં હૃદય પણ હું સાફ કરી શકું છું. જ્યારે મને મોતની બ્હીક ન રહી ત્યારે લૂંટારાનું દિલ પીગળી ગયું. ચાક ઉપર ચઢાવવાના લોઢાના પાટા વાળવા સારૂ પ્રથમ તો એનું ચોકઠું મજબૂત કરવું જોઇએ. જ્યારે મેં મારૂં દિલ પ્રભુમાં લગાવી મજબૂત કીધું ત્યારે લૂંટારાનું તોફાની મન પણ શાંત થઇ ઠામ બેઠું."

લૂંટારાએ કહ્યું "જ્યારે તમને મારી દયા આવી, અને મારી પાસે રડ્યા ત્યારે મારૂં મન ઇશ્વિર ભણી વળ્યું."

શિવદયાળનો ચ્હેરો આનંદથી પ્રફુલ્લિત થઇ ગયો, અને લૂંટારાને લઇને પેલાં ઠુંઠાં આગળ ગયો. તે વખતે તેમણે પેલા

ત્રીજા ઠુંઠાંમાંથી પણ ફણગા ફુટેલા દીઠા.

શિવદયાળે ફરી ભરવાડનો કિસ્સો યાદ કર્યો, 'જ્યારે તેમણે ભારે અગ્નિ ચેતાવ્યો ત્યારેજ લીલાં લાકડા સળગવા માંડયાં. જ્યારે મારૂં દિલ બીજાનાં દુ:ખથી બળવા માંડયું ત્યારે બીજાને પણ તેની આંચ લાગી.' આથી તે બહુ રાજી થયો કેમકે હવે તેનાં પાપ બળીને ભસ્મ થઇ ગયાં હતાં.

પોતાની તમામ વીતેલી વાત શિવદયાળે પેલા લૂંટારાને કહી. પોતાને સત્યવાનના દર્શન થયા એવી તેની ખાત્રી ખાતરી થઇ. તેને બાપના શબ્દો યાદ આવ્યા, કે "**જે અત્યંત ભાગ્યશાળી હોય તેનેજ સત્યવાનના દર્શન થાય.**" સત્યના પ્રતાપથી દેખીતા અસંભવિત બનાવો પણ બની શકે છે એવી તેની ખાત્રી થઇ.

પ્રિય વાંચનાર! આજના જમાનામાં પણ જે માણસ સત્યને અનુસરે તે એવા ચમત્કાર જોઇ શકે છે એ સંદેહરહિત છે.

ટોલસ્ટોય

ની

ત્રણ વાર્તાઓ.

પ્રેમા પટેલનો લોભ

અથવા

માણસ કેટલી જમીનનો માલિક હોઈ શકે ?

(૧)

એક ગામડિયા બ્હેનને તેની મોટી શહેરી બ્હેન એક દહાડે મળવાને આવી. મોટી બ્હેન એક શહેરી દુકાનદારને અને નાની બ્હેન એક ખેડુતને પરણી હતી. બને બ્હેનો એક દિવસ વાળુ કરતાં કરતાં વાતે ચઢી. મોટી બ્હેન શહેરની જીંદગીની બડાઇ કરવા લાગી પોતે કેવી સારી રીતે રહે છે, રહેવાને કેવું સારૂં મકાન છે, છોક

રાંને અને પોતાને કેવાં મજાનાં કપડાં પહેરવાને મળે છે, કેવું કેવું ખાવાનું મળે છે, વરા, જમણવાર, નાટક મેળા વિગેરેમાં જતાં કેવી મોજ પડે છે–એ બધું તેણે રસથી કહી સંભળાવ્યું.

નાની બ્હેનને આથી ચટકો લાગ્યો. તે વેપારી જીંદગી વખોડવા લાગી અને ખેડુતની જીંદગીને વખાણવા લાગી. તે બોલી કે "હું તો આ જીંદગીને છોડીને તારી જીંદગી ભોગવવાનું પસંદ કરૂં નહિ. અમે ગરીબ ભલે રહ્યાં, પણ અમારે કાંઈ વ્યાધિ નથી. તમે વધારે ઠાઠથી રહેતાં હશો. પણ તેથી ઝાઝું કમાવાની હાયવોય તમારે કરવી પડતી હશે. અને ઝાઝું કમાવા જતાં ઝાઝું ખોઇ પણ બેસો. આજે તમે શાહુકાર થઇ ફરો, પણ કાલે તમારે ભીખ માંગવી પડે એવો અવસર પણ આવે. અમે કદિ ધનાઢ્ય નહિ થઇએ તે બરોબર, પણ અમને પેટપૂરતું રોજ મળી રહેશે "

"પેટપૂરતું મળી રહેશે?" મોટી બ્હેન બોલી ઉઠી. "ઓહો, તેમાં તે શું સંભળાવ્યું? કૂતરાં મીંદડાંને જેમ મળી રહે છે તેમ તમને પણ મળે; પણ નહિ તમે નાતના કે જાતના, નહિ રીતના કે ભાતના. તારો ધણી બિચારો ગમે તેટલી મહેનત કરશે છતાં તમે રહેવાના ઉકરડામાં અને મરવાના પણ ઉકરડામાં, અને તમારાં છોકરાંઓનું પણ તેમજ."

"તેમાં શું થઇ ગયું?" નાની બ્હેને હિમ્મતથી જવાબ વાળ્યો. "અમે ભલે તેવાં રહ્યાં, પણ અમારે નિરાંત છે. અમારે નથી કોઇની પાસે વાંકા વળવાનું, કે નથી કોઇની દહેશત. તમને શહેરના રહેવાસીઓને ઘણીએ લાલસા હોય છે. આજે તારી હાલત સારી છે; અને કાલે તારા ધણીના મગજમાં ભૂત ભરાય, તો જૂગાર દારૂ કે સ્ત્રીઓના ફંદામાં ફસાઇ બધું ગુમાવી દે. કેમ, ખરૂં કે નહિ?"

પ્રેમો પટેલ (નાનીનો ધણી) ઓટલા પર પડ્યો બધું સાંભળતો હતો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "આ વાત ખરી છે. જો

માણસ બાળપણથી મહેનત કરતાં અને ધરતીનાં ઢેફાં ભાંગતાં શીખ્યો હોય તો પછી તેના મગજમાં ભૂત ભરાતું નથી. પણ મારે મુશ્કેલી એ છે કે પૂરતી જમીન મારી પાસે નથી. જો મારે જોઇએ તેટલી જમીન હોય તો પછી હું **બાબરા ભૂત**નીયે પરવા ન કરૂં."

બંને બ્હેનો વાળુ કરી પરવારી સૂઇ ગઇ. ડહેલીએથી **બાબરો ભૂત** પસાર થતો હતો તેણે પ્રેમા પટેલના વિચાર જાણ્યા અને મનમાં બોલ્યો કે "આ પટેલને મારી સાથે મેદાન પડવાનો ગર્વ થયો છે. ઠીક છે, હું તેને જોઇએ તેટલી જમીન આપીશ અને પછી જોઇશ કે તે શું કરે છે!"

(૨)

તે ગામડાંની નજીકમાં આશરે ૩૦૦ એકર જેટલી જમીન એક શેઠીયાના તાબામાં હતી. તે શેઠીઓ આસપાસના ખેડૂઓ સાથે સારી રીતે રહેતો હતો. પણ તેણે એક નવો કારકુન રાખેલો તે બધા પાડોશીઓને બહુ સતાવવા લાગ્યો. કોઇનાં ઢોર છુટી તેની જમીનમાં આવે તો દંડ કરાવતો. પ્રેમો પટેલ બહુ સંભાળીને રહેતો છતાં તે તેના સપાટામાં આવી જતો. આથી તે બહુ કંટાળી ગયો હતો. એવામાં તેને ખબર મળ્યા કે પેલા ૩૦૦ એકર વેચવામાં આવનાર છે અને કોઈ જમીનદાર તેને ખરીદી લેવા માંગે છે. આથી ખેડૂઓ બધા ચિંતામાં પડ્યા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા, કે "આ તો ઉલામાંથી ચૂલમાં પડવા જેવું થશે. નવો જમીનદાર આપણાં લોહી ચુસી જશે. આપણાથી બીજે ક્યાંય ચાલ્યું જવાશે નહિ."

આથી ગામના બધા ખેડુતો મળી શેઠીઆ પાસે ગયા, અને તેને વિનંતિ કરી કે પેલી જમીન જમીનદારને વેચવાને બદલે તેઓનેજ વેચે. તેઓ વધારે કિમ્મત આપવા તૈયાર થયા. શેઠીઆએ તે વાતની હા કહી પછી ખેડૂઓ બધા સાથે મળીને તે જમીન

ખરીદી લેવાનો વિચાર કરવા એકઠા થયા. ઘણીએ મસલત કરી, પણ પેલો બાબરો તેઓને વઢાવી પાડતો, એટલે તેઓ કાંઇ નીવેડા પર આવી શકયા નહિ. આખરે એવું નક્કી થયું, કે સૌ પોત-પોતાને માટે ગમે તેટલી જમીન ખરીદે. આ વાત પણ શેઠિયાએ કબૂલ રાખી. પ્રેમા પટેલે સાંભળ્યું કે તેમાં એક પાડોશીએ સાઠ એકર જમીન ખરીદી લીધી છે, અને શેઠિયાએ અરધોઅરધ પૈસા બે વરસ સુધીમાં ભરી દેવાનાં કાંધા પણ તેને કરી દીધાં છે. પ્રેમા પટેલના મનમાં થયું કે આ તો બધા જમીન ખરીદી લેશે અને હું રહી જઇશ. આથી તેણે પટલાણીને બોલાવી કહ્યું:

"આ બધી જમીન ખરીદવા મંડયા છે. આપણે પણ ત્રીસેક એકર ખરીદીએ. એ વિના છૂટકો નથી. કોઇ જમીનદારને પનારે પડયા તો દંડ ભરીનો ડૂચો નીકળી જશે." બંનેએ જમીન લેવી એવો ઠરાવ કર્યો. સોએક રૂપિઆ તેઓએ સંઘરી રાખ્યા હતા. બાકી વાછડો વેચ્યો, કંઇક દાણો વેચ્યો, છોકરાને નોકરીએ રખાવ્યો, અને એમ કરીને થોડાક વધુ રૂપિયા ભેગા કર્યા. આમ જમીનની અડધી કિમ્મત તો ભેગી કરી. પછી પ્રેમા પટેલે સારી, થોડી ઝાડીવાળી પચાસેક એકર જેટલી જમીન પસંદ કરી અને શેઠિયા પાસે સોદો કરવા ગયો અને થોડા પૈસા દઇ ખત બનાવ્યાં, અને બાકીના પૈસાના કાંધા કરી બે વરસે પૂરા કરવાની શરત કરી આપી.

પ્રેમા પટેલ હવે પોતીકી જમીન ઉપર રહેવા લાગ્યા. બીયાં ઉછીના લઇ નવી જમીનમાં વાવેતર કર્યું અને મજાનો પાક ઉતાર્યો. એકજ વરસમાં તેણે દેવું બધું ખલાસ કર્યું, અને પોતે જમીનદાર થઈ બેઠો. ઢોરાંને પણ પોતાની જમીનમાં ચરાવવા લઇ ગયો. ઘાસ વધતું, તેની ગંજી ખડકવા લાગ્યો. બળતણ પણ બીજે ક્યાંયથી લાવવાનું ન રહ્યું. પોતાનું ખેતર, પોતાની વાડી, એ બધું જોઇને

પટેલનાં કાળજાં ટાઢાં થયાં. જમીન તેના હાથમાં આવ્યા પછી તેનો રંગ ઓર થઇ ગયો.

(૩)

પ્રેમા પટેલ હવે સુખે રહેવા લાગ્યા. માત્ર જો આડોશી પાડોશીઓનાં ઢોરઢાંખર જમીનમાં દાખલ થઈ તેને પજવતાં ન હોત તો તેના જેવો સુખિયો કોઇ નહોતો. તેણે બધાંને બહુ ચેતવણી આપી પણ તેની કનડગત અટકી નહિ. કોઇ દહાડો કોઇની ગાય તો કોઇ દિ કોઇનું ઘોડું જમીનમાં દાખલ થઇ જાય. અને ઘઉં વિગેરેનો કચ્ચરઘાણ વાળી નાંખે. પ્રેમા પટેલે બહુએ વાર તેના પાડોશીઓને ચેતવણી આપી જવા દીધા. પણ અંતે તે કાયર થયો. તેથી કોર્ટે ચઢવાનું તેણે ધાર્યું. તે જાણતો હતો કે કોઇ જાણી જોઇને ઢોરને છોડી મૂકતું નથી; છતાં તેણે વિચાર કર્યો, કે "દરરોજ આવું કેમ પાલવે? એમને એમ ચલાવવા 'દઉં તો મારો બધો પાક ખલાસ થાય, માટે તેમને શીખ દીધા વિના ચાલે તેમ નથી."

આથી તેણે હવે દર વેળા કોર્ટે ચઢવાનું શરૂ કર્યું. ઘણાએ ખેડુઓને—એક વખત, બે વખત અને પછી તો ઘણીએ વાર દંડ કરાવ્યા. આથી ખેડુઓ બધા ચિઢાયા, અને પ્રેમા પટેલને ઘરાહાર હરકત કરવા લાગ્યા. એક રાત્રે એકે તેની જમીનમાં આવી બધાંએ બાવળનાં ઝાડ પાડી નાખ્યાં અને તેની છાલ લઇને ચાલતો થયો. પ્રેમા પટેલે સ્હવારે ઉઠી ફરતાં ફરતાં જોયું તો એકે બાવળનું ઝાડ રહ્યું નથી. તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તે મનમાં બબડ્યો કે "જો હું આ ચોરને જાણું તો પછી તેના પૂરા હાલ કરૂં."

પટેલ વિચારવા લાગ્યા, કે "આ તે કોણ હશે?" આખરે તેને સૂઝી આવ્યું કે તે કામ પેલા જસા પટેલનુંજ છે. તે જસાના વાડા આગળ ગયો, આમ તેમ ડોકીયું કર્યું, પણ છાલ ક્યાંય નજરે

ચઢી નહિ; છતાંએ લેવાદેવા વિના જસા સાથે વઢી પડયો. જસાએજ આ કામ કર્યું એવી તેને વધુ ખાતરી થઈ, અને ફરિયાદ માંડી. કોર્ટે ખૂબ તપાસ કરી પણ પૂરાવો નહિ મળતાં તેને છોડી મૂકયો. પ્રેમો પટેલ તો ગુસ્સાથી બેબાકળો બની ગયો, અને પોલિસ પટેલ, ન્યાયાધિશ, બધાની સાથે તકરાર કરી પડયો. તે ધમકાવવા લાગ્યો, કે "તમે બધા ચોરની રક્ષા કરો છો, જો તમે પ્રમાણિકપણે રહેતા હો તો તેને જતો કરોજ નહિ" આમ પ્રેમો પટેલ તેના આડોશી-પાડોશી અમલદારો એ બધાંની સાથે કજીયો કરી બેઠો. પાડોશીઓ તો એટલા ચિઢાયા કે તેનું ઘર તથા વાડો વિગેરે બાળી નાંખવાની ધમકી દેવા લાગ્યા. નવી જમીન ખરીદવાથી પ્રેમાને જમીનમાં તો ઘણોએ માર્ગ થયો, પણ તેને માટે દુનિયામાં કયાંય માર્ગ ન રહ્યો.

આમ ચાલતું હતું તેવામાં એવી વાત ફેલાઇ કે બધા માણસો નવી જગ્યા ઉપર રહેવા જાય છે. પ્રેમાએ આ વાત સાંભળી. તેણે વિચાર્યું, કે "આપણે તો આ જમીન છોડવી નહિ. આસપાસના લોકો જો અહિંથી નીકળે તો પીડા ઓછી થાય. હું તેઓની જમીન ખરીદી લઉં અને પછી સુખે રહું."

એક દિવસ પ્રેમા પટેલ ઘેર હતા ત્યાં કોઇ એક મ્હેમાન ચઢી આવ્યો. તેની તેણે પરોણાગત કરી અને રાત રહેવા આગ્રહ કર્યો. રાત્રે બંને વાતો કરવા બેઠા. કયાં રહેવું, કયાંથી આવો છો વિગેરે સવાલો પ્રેમાએ પૂછ્યા. વાતમાં ને વાતમાં તે મુસાફરે કહ્યું કે "હું દક્ષિણમાંથી આવું છું. તે હજુ વસતુંજ જાય છે. ત્યાં જમીન બહુજ સોંઘી મળે છે. અને એટલી તો રસાળ છે કે જો અજાણતાં દાણો જમીન પર પડયો હોય તો તે પણ ઉગી નીકળે છે. અને એક ડુંડામાંથી ખોબા જેટલું અનાજ નીકળે છે. ત્યાં હમણાં એક સ્હાવ નિર્ધન ખેડુત આવ્યો હતો તેણે એક વરસ બરોબર મહેનત કરી તેમાં તો તે થોડી જમીન અને કેટલાંક ઢોરો પણ ખરીદી શકયો."

પટેલ આ સાંભળી ખૂશખૂશ થઇ ગયા, અને વિચારવા લાગ્યા, કે: "જો સોંઘી જમીન મળતી હોય તો આપણે આવી ખિચોખીચ વસ્તીમાં શા માટે રહેવું ? હું મારાં ઘરબાર વેચી નાંખીશ અને ત્યાં જઇને નવાં ઘરબાર બનાવીશ. અહિં રોજ વસ્તી વધતી જાય છે, અને તેથી મારે દિવસે દિવસે વધારે મુસ્કેલીઓ વેઠવી પડશે. માટે ચાલ, પહેલાં તો તે જગ્યા જોઇ આવું."

હવે જ્યારે મહા મહિનો આવ્યો ત્યારે તે નવી જમીન જોવાને ચાલી નીકળ્યો. થોડેક સુધી ગાડી, થોડેક સુધી પગે એમ મુસાફરી કરતાં કરતાં દોઢસોક ગાઉ કાપ્યા, ત્યારે પેલા મ્હેમાને કહેલી જગાએ તે પહોંચ્યો.

અહિં આવી તેણે જોયું, તો જેવું વર્ણન સાંભળ્યું હતું તેવુંજ બધું દેખાયું. ખેડુત આનંદથી રહેતા હતા અને કલ્લોલ કરતા હતા. દરેકને ત્રીસત્રીસ એકર જેટલી જમીન આપવામાં આવી હતી. જે કોઇ નવું રહેવા આવતું તેને લોકો બહુ આવકાર આપતા. ત્રીસ એકર કરતાં વધુ જમીન જો કોઇ માણસ લેવા ધારે તો તે દોઢ રૂપિયે એકર લેખે ખરીદી શકતો.

પ્રેમાએ તમામ તપાસ કરી લીધી. તે બહુજ ખૂશી થઇ ગયો, અને ઘેર જઈ બધું આટોપી એકદમ પાછું આવવા ધાર્યું. બીજે વરસે બધું સંકેલી પેલા નવા દેશમાં જવા નીકળ્યો.

(૪)

પ્રેમા પટેલ નવી જમીન પર પહોંચ્યા, એટલે પહેલાં તો તેણે બધા પટેલોને જમાડયા. ત્રીસ એકર ઉપરાંત દોઢસોક એકર બીજી જમીન તેણે ખરીદી. ઘર બાંધ્યું. રહેવા લાગ્યા. નવાં ઢોર પણ લીધાં. જમીન બહુ રસાળ હોવાથી થોડા વખતમાં તો તે પૈસાવાળો થઈ ગયો, અને સુખચ્હેનમાં રહેવા લાગ્યો. તે જ્યારે રહેવા

આવ્યો ત્યારે તેણે ધાર્યું હતું કે અહિં વસ્તી બહુ થોડી છે તેથી આપણને ઠીક પડશે. પણ પ્રેમા પટેલને નશીબે થોડા વખત પછી ત્યાં પણ માણસો આવવા લાગ્યાં.

પહેલે વરસે તેણે ઘઉં વાવ્યા અને ઘણોજ સારો પાક મળ્યો. આથી તે લોભમાં પડયો. વધારે જમીન હોય તો વધારે પૈસા મળે એમ વિચારી તેણે વધુ જમીન લેવા ધાર્યું. પણ જમીન મળે નહિ કેમકે બધી વેચાઇ ગઇ હતી.

જે માણસો પોતાની જમીન ખેડી શકે એવા નહોતા તે ભાડે આપતા. આવી કોઈ જમીન ભાડે લેવા પ્રેમાને વિચાર થયો, તેથી તે વેપારી પાસે ગયો, અને થોડી જમીન એક વરસ માટે લઇ આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તે વધારે જમીન પોતાને નામે કેમ લેવાય તેના વિચારમાં પડયો.

આમ ને આમ ત્રણ વરસ ચાલ્યાં ગયાં. દરેક વરસે તે વધુ જમીન ભાડે લેતો અને તેમાં વાવેતર કરતો. દિવસે દિવસે તેની પાસે પૈસો ભેગો થવા લાગ્યો. થોડો વખત તેને નિરાંત વળી પણ પછી જમીન ભાડે લેવાનો તેને કંટાળો ઉપજવા લાગ્યો.

જો કોઇ જમીન વેચતું તો બધાએ ત્યાં દોડી જતા, અને એકદમ ખરીદી લેતા. તેથી પટેલનો લાગ ફાવતો નહિ. આખરે તેણે એક વેપારી સાથે ભાગ રાખી એક વાડી ખરીદી અને તેમાં વાવેતર કર્યું. પણ જ્યારે ભાગ પાડવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે કજીયો થયો. પટેલે વિચાર્યું, કે "આ જમીન મારા એકલાની હોય તો કેવું સારૂં! મારે કોઇના ઓશિયાળા રહેવું ન પડે." આથી તે જમીન લેવાની તજવીજમાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ તેને ખબર મળ્યા કે કોઇ ખેડૂત મુશ્કેલીમાં હોવાથી પોતાની ૧૫૦૦ એકર જેટલી જમીન. બહુ સોંઘામાં વેચી નાંખે છે. એકદમ પેલા ખેડૂત પાસે ગયો અને કાંધા કરી જમીન લખાવી

લીધી. પ્રેમા પટેલનાં મનનું ધાર્યું થયું અને તેને ટાઢક વળી.

એવામાં કોઇ એક વેપારી મુસાફર તે ગામમાં આવી ચઢયો. તે પ્રેમા પટેલને ત્યાંજ ઉતર્યો એટલે બંને વાતો કરવા બેઠા. પટેલે પૂછયું, "તમે કયાંથી આવો છો?" તે વેપારીએ કહ્યું કે "હું જે જગ્યાએથી આવું છું ત્યાંના લોકો તદ્દન ભોળા અને ભલા છે. ત્યાં જમીન પાણીને મૂલે વેચાય છે. મેં હજુ હમણાંજ એક હજાર રૂપિયામાં પાંચ હજાર એકર જેટલી જમીન લીધી."

આ સાંભળી પટેલનું મન પાણીપાણી થઇ ગયું. તેણે પૂછયું કે "તમે તે જમીન શી રીતે ખરીદી?" વેપારીએ જવાબ આપ્યો, "પહેલાં તો મુખીને વીસ પચીસ રૂપિયાની કિમ્મતનાં કપડાં વિગેરે લઇ ગયો હતો તેનું નજરાણું આપ્યું. આથી તે ખૂશખૂશ થઇ ગયો. પછી જમીન માંગી. તે મોંઢેમાંગ્યે ભાવે આપી. મારી જમીન નદીના કાંઠા ઉપરજ છે. તેથી બહુજ સારો પાક મને મળશે." એટલું કહી તેણે ત્યાંના લોકો વિષે વાત કરવા માંડી.

તેણે કહ્યું, "ત્યાંનાં માણસો ગાડર જેવાં ભોળાં છે. તમે જાઓ તો તમે પણ મારી માફક સોંઘામાં જોઇએ તેટલી જમીન મેળવી શકો. ત્યાં જમીનનો પારજ નથી." એમ કહી તેણે લીધેલી જમીનનો દસ્તાવેજ બતાવ્યો. પટેલે બધું ધ્યાન દઇને સાંભળ્યું. તેને વિચાર થયો કે "આમ છે તો પછી મારે શામાટે ત્ર[illegible]ણાં ચોગણાં નાણાં ખરચવા અને વળી ગળે દેણું લટકાવવું!"

(૫)

પ્રેમા પટેલ તે વેપારી મુસાફરને ત્યાં જવાનો રસ્તો પૂછી પોતાનાં બાયડી છોકરાંને પોતાની માલમત્તાની તપાસ રાખવા મૂકી લાંબી મુસાફરીએ નીકળી પડયો. શહેરમાંથી ભાતું લીધું. નજરાણા જોગી ચીજો પણ ખરીદી લીધી. અને પેલા વેપારીએ કહ્યું હતું

તેમ મજલ દરમજલ કરતાં સાત દિવસે ત્રણસોક માઇલની લાંબી મુસાફરી કરી ધારેલી જગાએ આવી પહોંચ્યો.

તે દેશના લોકો ઝુંપડાં બાંધી નદીને કાંઠે રહેતા હતા. કોઇ કંઈ ખેતી કરતું નહતું. પટેલે ત્યાં જઇ જોયું તો ગાયો, ઘોડા અને બકરાંનાં મોટાં ટોળાં ચરતાં હતાં. લોકોનો ખોરાક દહિં, દુધ, માંસાદિ હતો. આખો દિવસ તેઓ પોતાની વાંસળી વગાડવામાં અને તીર કામઠું લઇ શિકાર કરવામાંજ ગાળતા. તેઓ મુખ્યત્વે કરી ભીલની જાતના હતા. પરોણાચાકરીને તેઓ મોટો ધર્મ સમજતા હતા. જેવા પટેલ તેઓની નજરે પડ્યા તેવા તેઓ બહુ ખૂશી થઈ ગયા અને બધા તેની આસપાસ વિંટળાઇ વળ્યા, અને કુંડાળું વળી બેઠા. પહેલાં તો પટેલે પોતાની પાસેથી તેઓને ખાવા આપ્યું. સૌ ખાઈ રહ્યા પછી પોતે જે ચીજો લાવ્યો હતો તે લોકોને વહેંચી આપી. લોકો રાજીરાજી થઇ ગયા. આ લોકોની ભાષા જુદીજ હતી. તેઓમાંથી એક પટેલની ભાષા થોડી ઘણી સમજતો હતો તે બધાના કહેવાથી આગળ આવ્યો, અને બધા વતી પટેલનો તેણે આભાર માન્યો. આ શખ્સને દુભાષિઓ નિમવામાં આવ્યો, અને તેની મારફત પટેલ તથા ત્યાંના લોકો અરસપરસ વાતો કરવા લાગ્યા.

દુભાષિયો લોકોના વતી પટેલને કહેવા લાગ્યો, કે "અમે બહુ ખૂશી થયા છીએ, અને તમારે શું જોઇએ છે તે અમને કહો જેથી અમે તમારે માટે બનતું કરીએ."

પટેલે કહ્યું, "મારે અહિં સરસમાં સરસ જમીન જોઇએ છીએ, અમારા દેશમાં બહુ થોડી જમીન છે, અને છે તેમાં બહુ મહેનત કરવી પડે છે."

દુભાષિયાએ આ વાત લોકોને કહી સંભળાવી. એ સાંભળી આ જંગલી લોકો ખૂબ બરાડા પાડવા મંડી પડ્યા. પ્રેમા પટેલનાં તો હાંજાંજ ગગડી ગયાં. તે એમજ સમજ્યો, કે આ લોકો તેના

ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયા છે. પણ તેટલામાં તેઓને પાછા હસતા જોયા, એટલે પટેલના પેટમાં જીવ આવ્યો. થોડી વારમાં તેઓ શાંત થયા એટલે પેલા માણસે કહ્યું, કે "આ લોકો બહુ ખૂશી થયા છે, અને કહે છે કે તમારે જોઇએ એટલી જમીન તમે લેજો. તમે ફક્ત અમને હાથેથી બતાવજો કે કયી જમીન તમારે જોઇએ છીએ."

થોડીવારમાં પાછા તેઓ અન્દર અન્દર વઢવા લાગ્યા. પટેલે પૂછ્યું તો તેને માલમ પડ્યું કે કેટલાક મુખીને પૂછ્યા વિના જમીન ન અપાય એમ કહેતા હતા, અને કેટલાક પૂછવાની કંઈ જરૂર નથી એમ કહેતા હતા.

(૬)

આમ વાતો ચાલતી હતી ત્યાં કંઇક સારા દેખાવનો એક માણુસ છેટેથી આવતો જણાયો. તેને જોઇ બધા ચૂપ થઈ ગયા. પેલા દુભાષિયાએ પટેલને જણાવ્યું કે તે ત્યાંનો મુખી હતો.

મુખી આવ્યો, એટલે બધા લોકોએ ઉભા થઇને તેને માન આપ્યું. પટેલે તરતજ પોતાનો સામાન ખોલી એક સરસ ચીજ કાઢી તેને ભેટ આપી. મુખીએ તે વિનયથી સ્વીકારી અને પોતાને લાયક સ્થળે બેઠો. લોકોએ બધી વાત તેને કહી અને મુખીએ તે શાંતિથી સાંભળી. પછી તે પ્રેમા પટેલની સામે જોઇ કહેવા લાગ્યો:

"ભલે તમારી મરજી પડે ત્યાંથી જોઇએ તેટલી જમીન તમે લઇ લો. અમારી પાસે પુષ્કળ જમીન છે."

પટેલ વિચારવા લાગ્યા: "એમ કેમ લઇ લઉં? કાંઇ ખત તો જોઇએ, નહિં તો આજ આપે અને કાલ લઈ લે તો હું શું કરૂં?"

પછી તે બોલ્યો; "હું તમારો ઉપકાર માનું છું. તમારે જમીન છે તે ખરૂં. પણ મારે તો થોડીજ જોઇએ છે. માત્ર એટલુંજ જાણવા માગું છું કે તમે મને કયી જમીન આપશો, અને જે આપશો તેના

કાયદેસર ખત કરી આપવાના કે નહિ ? આપણી જીવનદોરી મોટા ધણીના હાથમાં છે; તમે પોતે માયાળુ છો, પણ મારાં છોકરાં પાસેથી તમારાં છોકરાં કદાચ તે જમીન પાછી ન લઇ લે તેની ખાતરી શું ?"

મુખીએ જવાબ આપ્યો: "તમે કહો છો તે બરાબર છે. તમોને ખત કરી આપીશું."

પટેલે તો બોલવું ચાલુ રાખ્યું: "મેં સાંભળ્યું છે કે એક વેપારી અહિં આવ્યો હતો, અને તેને જમીન આપી તમે દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હતો. મારે પણ તેવોજ દસ્તાવેજ જોઇએ."

મુખી તરતજ સમજી ગયો અને બોલ્યો કે "હા બધું તમે કહેશો તેમ થઇ રહેશે. અમારા કામદાર આવે, એટલે તેને લઈ શહેરમાં જઇને તમને ખત કરી આપીશું."

પટેલે પૂછ્યું, "તમે શા ભાવે જમીન આપો છો ?

મુખીએ કહ્યું: "એકજ દામ છે. હજાર રૂપિયે દિવસ."

પટેલ સમજ્યા નહિ. તેણે પૂછ્યું, "એક દિવસ તે કેવું માપ ? કેટલા એકરનો દિવસ ?"

મુખી બોલ્યો. "અમે જમીન માપવાની બીજી રીત જાણતા નથી. દિવસને હિસાબે વેચીએ છીએ. એક દિવસમાં તમે જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળો તેટલી તમારી."

પટેલ અચંબામાં પડી ગયા. અને બોલી ઉઠ્યા, કે "આ તો ઘણું સારૂં. એક દિવસમાં તો ઘણું ચલાય."

મુખી હસ્યો, અને કહ્યું: "હા, તેટલી બધી જમીન તમારી થશે પણ એક શરત છે. જ્યાંથી તમે નીકળો ત્યાંજ પાછા સૂરજ આથમતા સુધીમાં ન આવી પહોંચો તો તમારા પૈસા નકામા જાય."

પટેલે કહ્યું "પણ હું કયે કયે ઠેકાણે જઇ આવ્યો છું એ તમે કેમ જાણી શકશો ?"

મુખીએ જવાબ આપ્યો; "તમે જ્યાંથી ચાલવાનું શરૂ કરશો

ત્યાં અમે બેસી રહીશું. તમે ચાલતાં ચાલતાં કોદાળીથી જમીન ઉપર નિશાની કરતા જજો. પછી અમે તે નિશાનીને આધારે એક લીટી દોરી આપીશું. તમારાથી જેટલી લેવાય તેટલી લેજો, પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો, કે સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછું આવતા રહેવાનું છે."

પટેલ તો રાજીના રેડ થઇ ગયા. બીજે દિવસે સ્હવારના વહેલા નીકળવું એમ તેણે નક્કી કર્યું. રાત પડતા ખાઇ પીને આનંદ કરી સૌ સૂવા ગયા. પટેલને સૂવાની સારી સગવડ કરી આપી, સ્હવારે વ્હેલા તૈયાર થવાનું કહી બધા ત્યાંથી વિદાય થયા.

(૭)

પ્રેમા પટેલ પથારીમાં પડયા, પણ ઉંઘ કેમેય આવી નહિ. તેના મગજમાં જમીનનાજ વિચાર ઘૂમ્યા કરતા હતા. તેને વિચાર આવ્યો. "જેટલી જમીનની આસપાસ હું ફરી વળીશ તેટલી લઇ લઇશ. ચાલવામાં જરા પણ ખામી નહિ આવવા દઉં. દિવસો લાંબા છે તેથી વીશેક ગાઉ તો હું ખુશીથી ચાલી શકીશ. તેટલા ચક્કરમાં કેટલા એકર માય તેની ગણતરી પણ હું તો કરી નથી શકતો. જમીનમાં કોઇ ભાગ ખરાબ હશે તો હું વેચી નાંખીશ, અથવા ભાડે આપી દઇશ. પછી ઘણાં ઢોર પણ ખરીદીશું. જમીન ઘણી હશે એટલે ઢોરનું ખરચ જરા પણ માથે નહિ પડે."

આવા આવા વિચારોમાં લગભગ આખી રાત પટેલને નિંદર આવી નહિ. છેક પરોઢિએ જરા ઝોકું આવ્યું, હજી તો સ્હેજ આંખ મિંચાઇ ત્યાં તેને સ્વપ્નું આવ્યું: "મુખી જાણે હસતો હસતો પોતા ભણી આવે છેઃ જરા નજીક આવ્યો એટલે જણાયું કે તે તો પેલો વેપારી, જે તેને ત્યાં મ્હેમાન હતો તેજ, બીજું કોઇ નહિ. વળી જરા પાસે આવ્યો, એટલે તેને લાગ્યું, મુખી કે વેપારી કોઇ નહિ પણ તે તો વિકરાળ **બાબરો** છે. તે આકૃતિ થોડીવારમાં તેની પાસે

આવી બેઠી. પટેલે નિહાળીને જોયું તો બાબરાનું શરીર તેને બહુજ ભયંકર લાગ્યું, અને તેની પડખે એક મૂડદું દેખાયું. મૂડદાને તપાસ્યું તો તે કોઇનું નહિ, પણ પોતાનું જણાયું. આ જોઈ તે એકદમ હેબતાઈ ઉઠયો.

જાગીને વિચારવા લાગ્યો; "આનો અર્થ શું હશે?" પાછો વળી વિચાર આવ્યો, "અરે કંઇ નહિ, એ માત્ર સ્વપ્નુંજ!" પછી ઓઢવાનું ઉંચું કરી જોયું તો સવારનું ઝાંખું અજવાળું જણાયું. પ્હો ફાટયું જાણી પટેલ પથારીમાંથી ઉભા થઇ ગયા. હાથમોઢું ધોઈ તૈયાર થયા. પછી પોતાના ગાડીવાળાને ઉઠાવી કોદાળી લઇ મુકરર કરેલી જગાએ પહોંચ્યા. ત્યાં બધા માણસોને જગાડયા. તેઓ બધા હાથમોઢું ધોઇ નાસ્તો કરવા બેઠા. પટેલને પણ જરા નાસ્તો કરી લેવા કહ્યું; પણ તેણે તો નાજ પાડી, અને કહ્યું કે "હવે વખત થયો છે. ચાલો ઝટ કામ શરૂ કરી દઇએ."

(૮)

લોકો બધા તૈયાર થઇ ગયા. બરાબર સૂર્યોદયને વખતે જે જગાએથી ચાલવાનું શરૂ કરવાનું હતું ત્યાં સૌ જઇ પહોંચ્યા. એક ટેકરી ઉપર બધા ચઢયા. મુખી પ્રેમા પટેલ પાસે આવ્યો, અને ચારે તરફ હાથ બતાવી કહ્યું: "આ જ્યાં સુધી નજર પહોંચે છે, ત્યાં સુધીની બધી જમીન અમારી છે. તમને ગમે તેટલી લઇ લેજો."

પટેલ તો બહુજ ખૂશી થઈ ગયા. જમીન તેને ઘણી સારી લાગી. તેની માટી કાળી અને અને ખાતરાળ હતી. કોઇ કોઈ ઠેકાણે છાતી સમું ઘાસ ઉભું હતું.

મુખીએ નિશાની કરી પટેલને કહ્યું, "અહિં આવો, જુઓ, તમારે અહિંથી ચાલવાનું શરૂ કરવું, અને સૂર્યાસ્ત સુધીમાં પાછું અહિંજ પહોંચવું. જેટલી જમીનની આસપાસ ફરી વળશો એટલી

તમારી."

પટેલે કપડાં કસ્યાં, અને કોદાળી ખભે નાંખી. એકાદ રોટલો પછેડીમાં નાંખી ભેટમાં બાંધ્યો. પાણીની નાની શિરોઇ પણ ખભે લટકાવી લીધી. અને તૈયાર થઇ ઉભા. પહેલાં તો કયી દિશાએ જવું એ મુંઝવણ થઇ. પણ ઉગમણી દિશાએ જવું એવું તરત નક્કી કર્યું. સૂરજની વાટ જોવા લાગ્યા.

જેવી સૂરજની કોર દેખાઇ, કે તરતજ પટેલ છૂટયા. મનમાં વિચાર્યું, કે "એક ક્ષણ પણ ગુમાવવાની નથી. ટાઢા પ્હોરમાં ખૂબ ચલાશે."

પહેલાં તો સાધારણ ઝડપથી ચાલવું શરૂ કર્યું. બે એક ખેતરવાં ચાલ્યા અને કોદાળીથી નિશાની કરી. એમ ચાલતા ગયા અને નિશાની કરતા ગયા. હળવે હળવે તેની ચાલ વધવા લાગી.

કેટલુંક ચાલ્યા પછી પટેલે જરા પાછું વળી જોયું તો ટેકરી ઉપરના લોકો ચોકખા દેખાતા હતા, અને ગાડાંનાં જડોયાં પણ સૂરજનાં તેજથી ચળકતા હતાં. તેણે વિચાર્યું કે ત્રણ સાડાત્રણ ગાઉ ચલાયું હશે. હવે તેને જરા પસીનો થવા લાગ્યો, એટલે કેડીયું કાઢી ખભે નાંખ્યું, અને પાછા પગ ઉપાડયા. થોડીવાર પછી સૂરજ સામું જોયું તો લાગ્યું કે હવે શિરામણની વેળા થઇ છે.

પટેલ મન સાથે વાત કરવા લાગ્યા; "એક પ્હોર તો હમણા પૂરો થશે, તોય હજી ત્રણ પ્હોર બાકી છે. વળવાને હજી ઘણીય વાર છે." એમ કહી પગરખાં કાઢયાં, અને ત્યાંજ જમાડ્યું. ઉતાવળે ઉતાવળે થોડો રોટલો ખાઇ લીધો, અને શિરોઇમાંથી થોડું પાણી ઢીંચી ઉભા થયા. પગરખાં આ વેળા ભેટમાંજ બાંધી લીધાં અને પાછું ચાલવા માંડયું.

ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરે છેઃ "હવે તો ઘણી સહેલાઇથી ચલાય છેઃ બેક ગાઉ વધારે ચાલીશું અને પછી પાછા ફરીશું. સા-

મેની જમીન કાંઇ વધારે સારી લાગે છે. એ છોડી દેવા જેવી નથી.” આમ વિચારતાં દોઢેક ગાઉ આગળ નીકળી ગયા. પછી ત્યાંથી ફ-રીને બાજુએ વળ્યા.

હવે ટેકરી તરફ નજર કરી તો ત્યાં ઉભેલા લોકો ઉંદર જે-વડા લાગતા હતા. પટેલ પાછા જરા થોભ્યા, શિશામાંથી પાણી પીધું, અને થોડી વાર થાક ખાઇ પાછું ચાલવા માંડયું.

થાક ખાધો એટલે થોડો વખત તો નવું જોર આવવાથી ઝ-ડપથી ચાલ્યા, પણ હળવે હળવે પગ ભારે થવા લાગ્યા.

તેણે વિચાર્યું, “ ફકત એક બે કલાક સહન કરવાનું છે. પછી તો જીંદગીની નિરાંત છે. આખી પેઢી તરી જશે.”

કેટલુંક ચાલ્યા પછી ત્રીજે ખુણો વળવાનો વિચાર થયો, પણ સામેની થોડીક જમીન ઘણીજ સરસ લાગી, તેથી વિચાર્યું કે આ જમીન છોડી ન દેવી જોઇએ, અહિં શણ સારી ઉગે એવું લાગે છે.” એટલે ત્યાં જઇ નિશાની કરી. “ હવે તો વખત બહુ થોડો છે તેથી પાછા વળવું જોઇએ.” એમ કહી ત્રીજે ખુણો વળ્યા.

(૯)

પટેલને હવે થાક ઠીક ઠીક જણાવા લાગ્યો, અને ચાલવામાં જરા જરા મુસ્કેલી લાગી. પસીનાના ટીપાં બાઝી રહ્યાં હતાં. સૂરજ સામું જોયું તો લાગ્યું કે જો આવી રીતે ચલાવીશ તો કોઇ રીતે સૂરજ આથમતાં પહેલાં પહોંચી શકાશે નહિ. તેને થાક ખાવાનું મન થયું પણ તેની હિમ્મત ન ચાલી.

સૂર્યનારાયણને પણ તેમની દયા ન આવી. તેણે તો પોતાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું. સૂરજને બહુ નીચે ઉતરેલ જોઇ પટેલે વિચાર કર્યો: “ હું આઘે ગયો તેમાં મેં બહુ મોટી ભૂલ કરી.” તેણે જરા ચાં-પીને ચાલવાની મહેનત કરી.

પ્રસીનો એટલો વળ્યો હતો કે તેની ચોરણી અને કેડીયું બન્ને ભીના થઇ ગયાં હતાં, અને શરીર સાથે ચોંટી ગયાં હતાં. થોડેક આગળ ચાલ્યા પછી તો તેણે કોદાળી શિવાય બધો સામાન પડતો મૂક્યો, અને મહા મુશીબતે દોડવા માંડ્યું.

પટેલ મનમાં મનમાં બબડવા લાગ્યા: "મેં બહુ લોભ કર્યો, હવે બધું ખોઇશ."

જમીન અને પૈસા બધું જવાની બ્હીકથી તેનો શ્વાસ પણ ઉડી જાય છે; પસીનો બહુજ વળ્યો છે; શોષથી મોઢું સુકાય છે. તેને મરવાની ધાસ્તી લાગી, હૈયું ધબકવા લાગ્યું, અને મતિ મુંઝાવા લાગી. વિચાર આવ્યો, "આટલી બધી મહેનત કરીને હવે થોડાક માટે અટકું તો લોકો મારી મશ્કરી કરશે."

સૂરજ આથમવાને બહુ થોડી વાર હતી. પટેલે વધારે જોરથી ચાલવાની મહેનત કરી. હવે તો તદ્દન પાસે આવી પહોંચ્યો છે. સૂરજ સામું પાછું જોય છે અને કહે છે "હવે તો એકાદ પળની વાર છે." પટેલ ટેકરી પર જોય છે તો લોકો તેને એકદમ આવવા નિશાની કરે છે. પોતાનો બધો સામાન જ્યાં મૂક્યો હતો ત્યાંજ પડેલો તેને દેખાતો હતો.

પ્રેમા પટેલને સ્હવારે આવેલું સ્વપ્નું નજરે તરવા લાગ્યું. તેના મનમાં લાગ્યું. "હવે જમીન તો મારી પાસે પુષ્કળ થઇ પણ હું જીવીશ નહિ." તો પણ સ્હાવ હિમ્મત નથી હારતો. સૂરજ સામું જુએ છે તો તે અરધો આથમી ગયો છે.

પોતામાં જે કંઈ તાકાત રહી હતી તે અજમાવી દોડવા માંડ્યું. જેવો ટેકરી પાસે પહોંચ્યો કે સૂરજ અસ્ત પામ્યો. તે બબડ્યો "હાય! હાય! બધું ખોયું!" તે અટકવા જાય છે તેવામાં ટેકરી પરના લોકોએ બૂમ પાડી કે "એકદમ આવ, ઝટ કર, દોડ." પટેલને ખ્યાલ આવ્યો કે સૂરજ અહિંથી તો અસ્ત પામ્યો દેખાય છે પણ

ટેકરી પરથી નજરે પડતો હોવો જોઇએ. એટલે તેણે માંડમાંડ શ્વાસ લેતાં વળી પગ જોરથી ઉપાડ્યો.

ટેકરી ઉપર હજી તડકાનો પ્રકાશ જોવામાં આવતો હતો. તે મનમાં ચિંતવતો હતો કે "પેલો મારો સામાન દેખાય, પેલો મુખી દેખાય." મુખી પેટ પકડીને હસતો હતો. પ્રેમાને તેનું સ્વપ્નું યાદ આવ્યું. તેના હાંજા ગગડી ગયાં, પગ લથડવા લાગ્યા અને નિશાન આગળ પહોંચતાંજ હાથ લાંબા કરી ભોંય પર પડ્યો.

મુખી બૂમ મારી ઉઠયો, "શાબાશ, તું ખાટી ગયો. તને બહુ સરસ જમીન મળી છે."

પ્રેમા પટેલનો ગાડાવાળો તેને લેવા દોડ્યો; પણ પટેલના શરીરમાં પ્રાણ ન્હોતો. તેના મોંઢામાંથી લોહી વહેતું હતું.

લોકો બધા દિલગીર થઇ માથું ધૂણાવવા લાગ્યા. પટેલના માણસે કોદાળી લીધી, અને બરાબર પટેલનું શબ માય તેટલો લાંબો અને પહોળો ખાડો ખોદયો, અને પ્રેમા પટેલને તેની **બાર જેટલી જમીનનો માલિક** કર્યો.

ટોલસ્ટોય

ની

ત્રણ વાર્તાઓ.

જીવનદોરી.

(૧)

એક શહેરમાં નથુ નામે મોચી રહેતો હતો. તે ગરીબ સ્થિતિનો હતો. શહેરમાં એક ઘર ભાડે રાખી તે પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરાંઓ સાથે રહેતો હતો. પોતાના ધંધામાંથી જે કંઇ પેદાશ થતી તેમાંથી ભાગ્યેજ પોતાના કુટુંબનું તે પોષણ કરી શકતો. શહેરની અંદર મજૂરી અત્યંત સસ્તી હતી. અને કામ ઘણુંજ થોડું મળતું હતું. વળી શહેરમાં મોંઘવારી પુષ્કળ હોવાથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવું તે મહા મુશીબતનું કામ હતું. પોતાને તથા

પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાંઓને માટે ભાગ્યેજ પૂરતાં કપડાં પહેરવાના પણ ખરીદી શકતો. જ્યાં ખાવાનાજ વાંધા પડે ત્યાં અધવડનું પૂછવુંજ શું ?

તેની પાસે એક જૂની બંડી—લગભગ ત્રણ વરસની હતી, ને હવે તદ્દન ફાટી ગઈ હતી, તે બીજી ખરીદવાના વિચારમાં હતો. કારણ કે શિયાળાની ઋતુ આવી પહોંચી હતી. શિયાળાની ઋતુ નજીક આવતી હોવાથી પોતાને માટે તથા પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરા તથા છોકરીઓ માટે કપડાં ખરીદવા વાસ્તે તેણે અગાઉથીજ પૈસાનો સંગ્રહ કરવાનો નિશ્ચય કરેલો હતો, અને તે નિશ્ચય પ્રમાણે તે થોડા ઘણા પૈસા મહા મુશીબતે એકઠા કરી શક્યો હતો. પરંતુ તે કપડાં લેવા માટે પૂરતા તો નજ હતા.

શહેરની અંદર એક બે ઘરાકો પાસે તે પૈસા માંગતો હતો, એટલે તેણે વિચાર કર્યો કે જો હું ઉઘરાણી લઇ શકું તો પૂરતાં કપડાં ખરીદી શકીશ. આમ વિચાર કરી તે પોતાના ઘરાકોમાં ઉઘરાણી કરવા માટે નીકળ્યો. તેની સ્ત્રીએ સવારમાં ખાવાનું કરી તેને પોતાને માટે તથા છોકરાંઓ માટે શું શું કપડાં લેવા તેની યાદિ કરી આપી તેમજ પૈસાનો કપડાં લેવા સિવાય બીજા કોઇ પણ કામમાં ઉપયોગ ન કરવો, એ વિષે સખત સૂચના કરી. કારણ કે નથુ મોચીને દારૂ પીવાની ટેવ હતી; અને શિયાળામાં દારૂના વ્યસનીઓ તે વિશેષ પીએ છે. નથુ પોતાની સ્ત્રીની સલાહ સ્વીકારી શહેરમાં ઉઘરાણી કરવા નીકળી પડ્યો.

પ્રથમ એક ઘરાકને ઘેર ગયો. ત્યાં ઘરનો ધણી હાજર ન હતો. પરંતુ તેની સ્ત્રી ઘરમાં હતી. તેણે કહ્યું કે આવતા અઠવાડી-આમાં પૈસા મોકલી આપશે. એટલે ત્યાંથી નિરાશ થઇ બીજા ઘરાક પાસે ગયો. એણે સોગનપૂર્વક કહ્યું કે મારી પાસે હમણાં એક ફુટી બદામ પણ નથી. નથુએ તેને ઘણોએ સમજાવ્યો કે કપડાં લેવાં

છે. પણ ઘરાકે લાચારી બતાવી.

આ ઉપરથી નથુ તદન નિરાશ થઇ ઘરાકને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. કોઇ વેપારી ઉધાર માલ આપે એવું પણ નહતું. કપડાં ખરીદવાનો મુખ્ય આધાર ઉઘરાણીના પૈસા પર હતો. પણ ઉઘરાણી બીલકુલ ન મળવાથી તે નિરાશ થઇ ગયો. અને રસ્તે ચાલતાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે મારે શું કરવું ? તે ચાલતાં ચાલતાં પોતાના ભાગ્યને દોષ દેવા લાગ્યો; ને એક દારૂના પીઠા આગળ આવી પહોંચ્યો.

કપડાં ખરીદવાને પૂરતા પૈસા પાસે ન હોવાથી વિચારવા લાગ્યોઃ—મારી પાસે પૈસા છે એ જૂજ છે, અને એમાંથી કપડાં ખરીદી શકાય એમ છેજ નહિ. માટે ઉત્તમ રસ્તો તો એજ છે કે પીઠામાં જઇ દારૂ પી ઘેર પાછા ચાલ્યા જઇએ. એમ વિચાર કરી એણે પોતાની પાસે જે જૂજ પૈસા હતા, તે દારૂ પીવામાં વાપરી દીધા અને ઘર તરફ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

ઠંડી અત્યંત જોશથી પડતી હતી. પરંતુ દારૂ લેવાથી હવે તો શરીરમાં ગરમી આવતી હતી, જેથી નથુએ મનમાં ખ્યાલ કર્યો, કે “હવે કપડાંની શી જરૂર છે ? હવે બંડી સિવાય ગરમી થાય છે. માટે એજ ઉત્તમ રસ્તો છે કે વિશેષ થંડી હોય તે દિવસે દારૂ પી લેવો, એટલે કપડાંની જરૂર રહેશે નહિ. હવે તો આખી જીંદગી કપડાં સિવાય હું સુખશાંતિમાં ગાળી શકીશ. ફક્ત ઘરમાં સ્ત્રી છે, તે જરા મ્હોં મરડશે પણ તેને તો દબાવી દઇશું. સ્ત્રીઓ એ બાબતમાં શું સમજે ? કમાવાવાળા તો આપણેજ છીએ ને ?”

નથુ દારૂની ધૂનમાં આવા વિચારો કરતો કરતો રસ્તામાં એક ગલીની અંદર આવી પહોંચ્યો, અંધારૂં થવા આવ્યું હતું, અને ગલીમાં બત્તીનાં કોઇ પણ જાતનાં સાધન ન હોવાથી ત્યાં બધે અંધકાર હતો. ત્યાં આગળ તેણે કેટલેક છેટે દિવાલની નજીક હવેલી પાસે કંઇક સફેદ આકૃતિ જોઇ. નથુ આગળ વધતો અટકી બારીકીથી

જોવા લાગ્યો. પરંતુ તે શું છે તે જાણી શક્યો નહિ. પરિચયવાળો હોવાથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે-" આ જગ્યાએ કંઇ પત્થર જેવું તો દિવસે જોવામાં આવતું નથી. તો આ શું છે? કાંઇ જાનવર છે? એવું તો કંઇ લાગતું નથી. મસ્તક તો મનુષ્યના જેવું લાગે છે. પરંતુ આ સમયે આવા અંધકારમાં અત્રે મનુષ્ય શા માટે આવે?"

નથુ ચાલતો ચાલતો હવે તો છેક નજીક આવી પહોંચ્યો, અને ચોકખી રીતે જોઇ શકતો હતો. હવે તેની પાકી ખાત્રી થઇ કે એ તો નક્કી કોઇ મનુષ્યજ છે, પછી મરી ગયેલું હોય કે જીવતું. વળી તે જોઈ શક્યો કે તેના શરીર પર બીલકુલ વસ્ત્ર પણ નથી. તે માણસ તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં છે અને ભીંતને ટેકવીને સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો છે. આ વિચિત્રતા જોઇ નથુ મનમાં ગભરાયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે કોઇએ આ માણસને મારી નાંખી ભીંત સાથે ટેકવી ઉભો રાખ્યો છે.

ઘણાએ વિચાર કરીને નથુ આખરે ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યો. અને થોડેક છેટે ગયા બાદ પાછું ફરી જોયું, તો તે માણસને બેસીને આમતેમ હાલતો જોયો. નથુ જરા નજીક પાછો આવીને જોવા લાગ્યો તો એ પોતાના તરફ તાકીને જોતો માલૂમ પડ્યો. નથુ અગાઉના કરતાં વધુ બ્હીવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે-" શું હું અહિંથી ચાલ્યો જાઉં? કે આ મનુષ્યની સાથે કાંઈ બોલું? હું એની પાસે જાઉં તો એ શું કરશે? પરમાત્મા જાણે કે એ કોણ છે? અને અત્રે આવા અંધકારમાં બેસીને શું કરે છે? હું ધારૂં છું કે હું અહિંઆથી ચાલ્યોજ જાઉં. આવા નગ્ન ભિખારી જેવા પાસે જઇ મારે શું કરવું?"

આમ વિચાર કરી તે પાછો ચાલવા લાગ્યો અને થોડેક છેટે ગયા બાદ પાછો ઉભો રહ્યો. અને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચાર કરવા લાગ્યોઃ-" અરે, હું શું કરૂં છું? એક તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં

પડેલાં અને ગરીબ ભિખારી નિરાધાર મનુષ્યની પાસે થઇને કંઇ પણ લાગણી સિવાય શું હું ચાલ્યો જઉં? શું મનુષ્ય જાતિને માટે મારા અંતઃકરણમાં કંઇજ લાગણી નથી? ગરીબ અને નિરાધારને મદદ કરવી એ શું મનુષ્ય કર્તવ્ય નથી? જો એ મનુષ્યની ફરજ હોય તો મારી ફરજ છે કે તે મનુષ્ય પાસે જઇ તેને પૂછવું કે એ કોણ છે? અને શું કરે છે?"

નથુનું અંતઃકરણ તે મનુષ્યની આવી સ્થિતિ જોઇ પ્રેમ અને દયાથી ઉભરાઈ આવ્યું, અને હિંમત ધરી તે માણસ ભણી ચાલવા લાગ્યો.

(૨)

નથુ હવે તે માણસની તદ્દન નજીક આવી પહોંચ્યો અને તેને બારીકીથી જોવા લાગ્યો. તે મનુષ્ય તદ્દન યુવાન અને મજબૂત બાંધાનો હતો. તેના શરીર ઉપર કંઇ પણ ઘા જેવું લાગતું નહોતું. ફક્ત તે ભયભીત થયેલો અને ઠંડીથી અકડાઇ ગયેલો લાગતો હતો. તે નથુના તરફ દૃષ્ટિ પણ કરતો ન હતો. કેમ જાણે કે પોતાની આંખ ઉઘાડવાને પણ અશક્ત હોય! નથુ તેની એકદમ નજીક આવ્યો, અને એકાએક તે મનુષ્યને જાગ્રત થઇ ગયેલો અને ગંભીરતાથી પોતાના તરફ જોતો જોયો.

નથુના અંતઃકરણમાં તેને પોતાના તરફ અમીદૃષ્ટિથી જોતો જોઈ અત્યંત સ્નેહ ઉપજી આવ્યો. પોતે પહેરેલી જૂની બંડી ઉતારી નાંખી; પગમાંથી જોડા ઉતારી નાંખ્યા અને કહ્યું:—"કંઇ પણ વ્યર્થ વાતમાં વખત ગુમાવવો એ નકામું છે. માટે જલદી કરો અને આ બંડી અને પગરખાં પહેરી લો" નથુએ તેનું નામ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે "મારૂં નામ **દેવદૂત** છે."

નથુએ તેને ઉઠાડવામાં મદદ કરી અને જોડા તથા બંડી પહેરાવ્યાં. દેવદુતની મુખાકૃતિ અત્યંત તેજસ્વી હતી. અને શરીર પણ

મજબૂત બાંધાનું હતું. તેને જોતાંજ નથુના અંતઃકરણમાં અત્યંત સ્નેહ ઉપજી આવ્યો. એણે તેને પોતાનાં કપડાં અને બૂટ પહેરાવ્યાં પછી કહ્યું:-"ભાઇ દેવદૂત, હવે તારે કોઇ પણ જાતની ચિંતા રાખવી નહિ. તું મારી સાથે ચાલી શકશે?" નથુનું બોલવું દેવદૂત હવે સમજી શક્યો અને એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના તેની સાથે ચાલવા લાગ્યો.

બંનેએ નથુના ઘર તરફનો રસ્તો લીધો.

નથુએ તેને પૂછ્યું:-"ભાઈ દેવદૂત, તું કેમ કંઇ બોલતો નથી? આપણે હવે ઘેર જઇએ છીએ, જો તારાથી ચાલી ન શકાતું હોય તો આ લાકડી લે અને તેના ટેકાથી ધીમે ધીમે ચાલ."

દેવદૂત લાકડી હાથમાં લઇ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે ચાલતાં નથુએ પૂછ્યું:-"વ્હાલાભાઇ દેવદૂત, તું ક્યાં આગળથી આવે છે?"

દેવદૂતે જણાવ્યું:-"હું આ ભાગોમાંથી આવ્યો નથી."

નથુએ કહ્યું:-"હા, આટલામાં તો હું બધાને ઓળખું છું. પણ પ્રથમ તું મારા જોવામાં કદી આવ્યો ન હતો. આ ગલીની અંદર હવેલી આગળ તું કેવી રીતે આવી ચઢ્યો?"

દેવદૂતે કહ્યું:-"તે હું કહી શકતો નથી."

નથુએ કહ્યું:-"હું ધારૂં છું કે તને કોઇએ ઇજા કરી છે."

દેવદૂતને કહ્યું:-"કોઇ પણ મનુષ્યે મને ઇજા કરી નથી, પરંતુ પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે."

નથુએ કહ્યું:-"હા. મનુષ્યની સ્થિતિ પોતાના કર્તવ્ય અનુસારજ મળે છે અને પરમાત્મા હંમેશાં ન્યાયી અને દયાળુ છે. તારૂં જીવન હવે તું કેમ ગાળવા માંગે છે? અને તું ક્યાં જવા ધારે છે?"

દેવદૂતે જણાવ્યું:-"મને બધું સરખુંજ છે." નથુ જરા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાના અંતઃકરણ સાથે વિચારવા લાગ્યો, કે-"આ મનુષ્ય કોઇ પણ પ્રકારે દુરાચારી લાગતો નથી. એનું બોલવું તદ્દન

શાંતિભરેલું છે. પરંતુ પોતાની હકીકત કહેતાં એ ડરે છે. હશે, ગમે એ હોય. હું એને મારે ઘેર તો તેડીજ જઇશ." એમ વિચારી દેવદૂતને કહ્યું:-"ભાઇ તું મારી સાથે ઘેર ચાલ. અને ઠંડીથી તું અકડાઇ ગયેલો છે માટે અગ્નિ પાસે બેસી જરા આરામ લે. પછી તારે જે કહેવા કરવાનું હોય તે નિરાંતે મને કહેજે."

હવે નથુનું ઘર નજીક આવવા લાગ્યું એટલે તેને પોતાની સ્ત્રી સાંભરી આવી. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો:-" સ્ત્રી અને છોકરાં માટે હું કપડાં ખરીદવા ગયો. કમભાગ્યે પૈસા ન મળવાથી કપડાં ન લઇ શક્યો, અને પાસે જે જૂજ પૈસા હતા તેનો આવી ઠંડીમાં દારૂ પી લીધો. રસ્તે ચાલતાં આ નગ્ન ભિખારીને સાથે ઉપાડી લાવ્યો. ઘરમાં ખાવાનું પણ પૂરતું નહિ હોય. એટલે સ્ત્રી ગુસ્સો તો કરવાનીજ. હરિ, હરિ. જે બને તે ખરૂં."

નથુ જ્યારે જ્યારે દેવદૂતના મોંઢા સામું જોતો એટલે તેના અંતઃકરણમાં કુદરતી પ્રેમ ઉત્પન્ન થઇ આવતો હતો. તેથી બધા વિચારો તે ભૂલી જતો હતો. આવી રીતે વિચારમાં ચાલતાં ચાલતાં દેવદૂત સાથે નથુ ઘરની નજીક આવી પહોંચ્યો.

(૩)

નથુની સ્ત્રીએ ઘરનું સર્વે કામકાજ આટોપી લીધું હતું. પોતે બળતણ પાણી વગેરે લઇ આવી હતી. અને છોકરાંઓને ખવરાવી કામકાજમાંથી પરવારી હતી. પોતે પણ થોડુંક ખાઇને વિચાર કરતી બેઠી હતી:-"નથુ ગામમાં ગયેલ છે એટલે ગમે તે જગ્યાએ ખાઇનેજ આવશે. એટલે તેના ભાગનું ખાવાનું બાકી રહેશે; તેથી આવતી કાલે બધાંને ચાલી રહે એટલું તો ખાવાનું છે."

આમ વિચાર કરી તે પોતાના ધણીનું એક જૂનું કુડતું તદ્દન ફાટી ગયું હતું તે શીવવા બેઠી, અને તરંગો કરવા લાગી:-

"મારો ધણી હમણાં આવશે અને મારે સારૂ તેમજ છોકરાંઓને સારૂ કપડાં લઇ આવશે. હું ધારૂં છું કે ઉઘરાણી મળી હશે. અને જરૂર કપડાં લઇ આવશે. પહેરવાનાં કપડાં ન હોવાથી મારાથી તેમજ છોકરાંઓથી બહાર પણ નીકળાતું નથી. જો ઉઘરાણી નહિ મળી હોય તો પાસે જે જૂજ પૈસા છે તે દારૂ પીવામાં તો ન ઉડાડી દે! આટલીજ મને ધાસ્તી છે."

આમ ઘોડા દોડાવતી હતી તેવામાં બારણે ઓટલા ઉપર પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. તે કુડતું એક બાજુએ મૂકી ઉઠી, એટલે નથુને એક માણસ સાથે બારણામાં પેસતો જોયો. પોતાના ધણીના જોડા અને અંગરખું પણ તે પુરૂષે પહેરેલા જોઇને તે વિચાર વમળમાં પડી. પોતાના ધણીની પાસે ઉભી રહેતાં તુરતજ તેને દારૂની વાસ આવી. વળી નથુની પાસે કંઇ પણ સામાન નહિ જોયો. તેનો ચહેરો ઉદાસીન અને ફિક્કો પડી ગયેલો જોઇ વિચાર્યું કે પોતાની પાસેના પૈસાનો દારૂ પી ગયો છે. અને સાથે આ રસ્તે ચાલતા ભિખારી દારૂડીઆને પણ ઉપાડી લાવ્યો છે!

નથુ અને દેવદૂત આગળ ઓરડા તરફ ચાલવા લાગ્યા અને સ્ત્રી પણ પાછળ વિચાર કરતી ચાલી:—"એણે પોતાનું અંગરખું આને પહેરાવ્યું છે અને એની પાસે નીચે કુડતું પણ દેખાતું નથી. માથા પર ટોપી પણ નથી." દેવદૂત ઓરડામાં પેઠો કે એક જગ્યાએ હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ફક્ત નીચી નજર રાખી ઉભો રહ્યો. નથુની સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે એ સારો માણસ નથી અને બીધેલા જેવો લાગે છે. એમ વિચાર બાંધી પોતે રસોડામાં ગઇ અને શું વાતચીત થાય તે સાંભળવા લાગી.

નથુ પોતાની ટોપી ઉતારી બાંકડા પર બેસી ગયો. તે સમજ્યો કે ઘરમાં સ્ત્રીનો મિજાસ ગયો છે. થોડી વાર પછી પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું:—"અમને હવે તું કંઇ ખાવાનું આપશે?" પણ તેણે સાંભળ્યુંજ

ન હોય તેમ તે બબડી અને રસોડામાંથી ચૂલા પાસેથી ઉઠીજ નહિ. તે તો પોતાના ધણી તરફ જોઇ નિઃશ્વાસ નાંખ્યા કરતી હતી.

નથુએ આ બાબત કંઈ ધ્યાન પરજ લીધી નહિ. તે દેવદૂત પાસે જઇ કહેવા લાગ્યોઃ–" ભાઇ, અહિં એક બાજુએ શું કામ ઉભો રહ્યો છે ? આવ, અને આ પાટલા પર બેસ. આપણે હવે વાળુ કરીશું." પોતાની સ્ત્રીને પૂછવા લાગ્યોઃ–" કેમ આજે કંઇ રાંધ્યું છે કે નહિ ?"

સ્ત્રીએ કહ્યુંઃ–"રાંધ્યું છે. પરંતુ તમારે માટે તે નથી. દારૂ પી પીને તમે તમારી બુદ્ધિજ ગુમાવી છે! તમે શહેરમાં મારે સારૂ તથા છોકરાંઓ સારૂ કપડાં લેવા ગયા તે ન લાવતાં દારૂ પીને રસ્તે ચાલતા આ નગ્ન રખડતા ભિખારીને સાથે ઉપાડી લાવ્યા. તમને કંઇ શરમ નથી આવતી ? તમારા જેવા પીધેલને માટે મારી પાસે ખાવાનું નથી."

નથુ જરા ગુસ્સાના આવેશમાં બોલ્યોઃ–" હવે એટલું બસ થશે. જરા જીભને ટુંકી કર. પ્રથમ તું પૂછ તો ખરી કે એ કેવો માણસ છે ?"

સ્ત્રીએ કહ્યુંઃ–" તમે પેલા પૈસાનું શું કર્યું તે તો કહો!" દારૂ પીતાં થોડા પૈસા બાકી રહ્યા હતા તે નથુએ તેના તરફ ફેંકી દીધા અને જણાવ્યું કેઃ–" ઉઘરાણી બીલકુલ મળી નહિ. આવતા અઠવાડીઆમાં વાયદો કર્યો છે, ત્યારે કપડાં વિષે જોઇશું."

આ સાંભળી સ્ત્રી વધુ ગુસ્સે થઇ અને એક નગ્ન ભિખારીને ઘરમાં આણેલો જોઇ તે નથુ પર ગાળો વરસાવવા લાગી. પાસે પડેલા પૈસા લઇ તે નથુને કહેવા લાગીઃ–" મારી પાસે ખાવાનું નથી. આવા રઝળતા ભિખારીઓને તમે ઘરમાં લાવ્યા કરશો તો હું ખાવાનું કયાંથી આપીશ ?"

નથુએ ગુસ્સાથી કહ્યુંઃ–"તું એકદમ ચૂપ રહે. અને મારે જે કહેવાનું છે તે સાંભળ."

સ્ત્રી કહેવા લાગી કે " તમારા જેવા પીધેલ બેવકૂફ પાસેથી શું અક્કલની વાત સાંભળવી હતી? પૈસા લઇ કપડાં લેવા ગયા અને તેનો દારૂ પી રસ્તામાંથી રઝળતા ભિખારીને ઉપાડી લઇ ઘેર આવ્યા; અને હવે મારૂં કર અને મારા પુનીઆનું પણ કર ! ! આ તમારી કુટેવો હું સહન કરી શકતી નથી." અત્યંત ગુસ્સાના આવેશથી તે સળગી ઉઠી હતી, એટલે જેટલાં વેણુ કહેવાય તેટલાં બધાં કહ્યાં.

નથુ આ સર્વ શાંત ચિત્તથી સાંભળી રહ્યો, કારણ કે આ દેખાવ કંઇ તેને નવો ન હતો. ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં સ્ત્રીએ ત્યાંથી ચાલી જવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ આ અજાણ્યો પુરૂષ કોણ હતો તે જાણવાની તેને ઘણી ઉત્કંઠા હતી તેથી તે રસોડામાંજ બેઠી.

(૪)

નથુ તથા દેવદૂત બાંકડા ઉપર બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય બેસી રહ્યા હતા. સ્ત્રીએ પોતાના મનનો ઉભરો વચનબાણ વડે ખાલી કર્યો, અને આખરે થોડોક સમય વીત્યા બાદ તે શાંત પડી અને નથુને કહેવા લાગી કે "જો આ મનુષ્ય ભલો હોય તો આવી નગ્નાવસ્થા અને અધમાવસ્થામાં કેમ હોય ? પાસે પહેરવાનું એક પહેરણ પણ નથી. આવું ઉત્તમ પુરૂપરત્ન તમે કયાંથી શોધી લાવ્યા ?"

નથુ બોલ્યો-"હું તને પ્રથમથીજ આ મનુષ્ય વિષે કહેવાની કોશિષમાં હતો. પરંતુ તારો ઉભરો ખાલી કર્યા સિવાય તું કોઇનું સાંભળે એમ કયાં છે ? હું સામે છેટેની ગલીમાં થઇને અંધારામાંથી ચાલ્યો આવતો હતો ત્યાં આગળ પેલા દેવળ નજદીક ભીંતને અઢેલી આ માણસને તદ્દન નગ્નાવસ્થામાં બેઠેલો મેં જોયો. ઠંડીથી એ તદ્દન અકડાઇ ગયેલો હતો. પ્રથમ તો મને આવી સ્થિતિમાં મનુષ્યને જોઈ ધાસ્તી લાગી અને હું ઘર તરફ ચાલ્યો આવવા લાગ્યો.

"પરંતુ પરમાત્માએ મને પ્રેરણા કરી કે એક દુ:ખી મનુષ્યને

આવી સ્થિતિમાં જોઈ તેના વિષે કંઇ પણ તજવીજ કર્યા સિવાય ચાલી અવાયજ નહિ. અને તેથી હું પાછો ફર્યો, અને તેની પાસે ગયો, ઇશ્વરેજ મને એની પાસે મોકલ્યો. નહિ તો એ ઠંડીમાં અકળાઇને મરી જાત. આપણે કેવી રીતે કલ્પના કરી શકીએ કે એની ઉપર શું મહાન કષ્ટ ઉતરી પડ્યું છે? જેથી મેં એને મારૂં અંગરખું અને પગરખાં પહેરાવ્યાં. અને અહિંથી લઈ આવ્યો. હવે તારા અંતઃકરણમાં જરા દયા રાખ. આપણે સર્વને એક વખત મરવું તો છેજ. તો પાપાચરણ કરતાં તરત અટકવું જોઇએ."

આ સાંભળી સ્ત્રીના અંતઃકરણમાં પાછો ઠપકો દેવાનું મન થઇ આવતું હતું. પરંતુ તેણે નવા આવેલા શખસની સામે જોયું. અને કંઈ બોલી નહિ. દેવદૂત બાંકડાના એક ખૂણા ઉપર આંખો મિંચી મસ્તક નીચું રાખી હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ઉંડા વિચારમાં નિમગ્ન થઇ બેઠેલો હતો. નથુની સ્ત્રી પણ શાંત થઇને બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય ઉભી રહી હતી.

નથુએ કહ્યું:-"શું તારા અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ નથી?" આ શબ્દોથી સ્ત્રીનું અંતઃકરણ એકાએક નરમ થઈ ગયું. અને તે દેવદૂતના તરફ જોવા લાગી. તેને તેના તરફ પ્રેમવૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ. તે તરતજ રસોડામાં ગઈ અને બંનેને માટે ખાવાનું લઇ આવી. નથુએ દેવદૂતને પાસે બોલાવ્યો અને રોટલી ખાવા આપી. બંને જણા સાથે બેસી ખાવા લાગ્યા.

નથુની સ્ત્રી પણ એક બાજુ ઉભી રહી દેવદૂતને બારીકાથી જોવા લાગી. એને તેને માટે દિલમાં સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયો. એકાએક દેવદૂતના મ્હોં ઉપર પ્રકાશ ઉત્પન્ન થયો. તેની આંખો ચળકવા લાગી અને સ્ત્રીને જોઇ તેણે મ્હોં મલકાવ્યું. નથુ તથા તેની સ્ત્રી બંને આશ્ચર્ય પામ્યાં. દેવદૂત અને નથુ બંને જમી રહ્યા પછી સ્ત્રીએ વાસણ ધોયાં. અને તે પછી દેવદૂત પાસે આવીને પૂછવા

લાગીઃ–" ભાઈ, તમે કયાંથી આવો છો ? "

" હું આ વિભાગમાં વસતો નથી." દેવદૂતે કહ્યું.

" તમે આ રસ્તા ઉપર ક્યાંથી આવી ચઢયા ? "

દેવદૂત–" હું તે કહી શકતો નથી."

સ્ત્રી–" શું આપને કોઇએ લૂંટી લીધા છે ? "

દેવદૂત–" પરમાત્માએ મને શિક્ષા કરી છે."

સ્ત્રી–" શું આપ ત્યાં આગળ છેક નગ્નાવસ્થામાં, બેભાન સ્થિતિમાં પડયા હતા ? "

દેવદૂત–" હા, હું તદ્દન નગ્નાવસ્થામાંજ હતો. અને ઠંડીથી અત્યંત અકડાઇ ગયો હતો. તમારા ઉદાર અને પરોપકારી ધણીએ મારા ઉપર દયા કરી; અને પોતાનો કોટ મને પહેરાવી અહિં લઇ આવ્યા. અને તમે પણ સ્વાદિષ્ટ ભોજન આપી સંતોષ્યો. અને મારા ઉપર દયા કરી. પરમ દયાળુ પ્રભુ એનો બદલો તમને અવશ્ય આપશે."

નથુની સ્ત્રીએ પોતાના ધણીનું જે જૂનું પહેરણુ સાંધ્યું હતું ત દેવદૂતને આપ્યું. અને એક જૂની ઇજાર પણ આપી. અને કહ્યું કે–" આપને માટે હું રસોડામાં ચૂલાની નજીક પથારી કરૂં છું ત્યાં સુઇ જાઓ. રસોડામાં ગરમી હોવાથી આપને રાત્રે ઠંડી લાગશે નહિ."

દેવદૂત કપડાં પહેરી રસોડામાં સુઇ ગયો. નથુ અને તેની સ્ત્રી પણ સુઈ ગયાં. નથુની સ્ત્રી સુઇ ગઈ પણ તેને બીલકુલ નિદ્રા આવી નહિ. દેવદૂત વિષેના વિચાર તેના મનમાંથી જરાયે ખસતા નહોતા. વળી તેને આવતી કાલની ચિંતા થઇ કારણ કે ઘરમાં રોટલી બીલ-કુલ રહી નહોતી. પોતાના ધણીની ઇજાર અને પહેરણુ પણ દેવદૂતને આપી દીધાં હતાં. આથી તે નિરાશ થઇ. પરંતુ દેવદૂતની દયામણી સ્થિતિ જોઇ તેના દિલમાં લાગણી પણ ઉત્પન્ન થઇ આવતી. આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે મોડી રાત સુધી ઉંઘી નહિ. તેણુ

પોતાના ધણીને પણ જાગતો જોયો. નથુએ પૂછ્યું:-" કેમ તું પણ જાગે છે કે?"

સ્ત્રીએ કહ્યું:-" હા, તમે બંને જણાએ બધી રોટલી ખલાસ કરી છે. તેથી હવે કાલે શું કરીશું તેના વિચારમાં હું પડી છું. હું ધારું છું કે કાલે પાડોશીને ત્યાંથી રોટલી ઉછિની લાવવી પડશે. તે સિવાય બીજો રસ્તો નથી."

નથુએ કહ્યું:-" જ્યાં સુધી આપણે જીવીએ છીએ ત્યાં સુધીની આપણી ફિકર તે પરમ દયાળુ પિતાનેજ છે. 'કીડીને કણ અને હાથીને મણ.' એમ સૌ સૌની જરૂરીઆત પ્રમાણે તે આપે છે. તો તારી અને મારી ચિંતા શું કામની?"

સ્ત્રી આ સાંભળી શાંત થઇ અને થોડી વાર પછી પૂછવા લાગી :—" આ દેવદૂત ભલો માણસ દેખાય છે. પરંતુ એ પોતાના વિષેની હકીકત કેમ આપણને જણાવતો નથી?"

નથુએ કહ્યું:-" એ નહિ જણાવી શકે એવી સ્થિતિમાં હશે. એટલે આપણે જાણવાની શી જરૂર છે?"

સ્ત્રીએ કહ્યું:-" એ તો ઠીક. પરંતુ આપણે બીજાઓને આપણી સ્થિતિ પ્રમાણે મદદ આપીએ છીએ. ત્યારે આપણને કેમ કોઇ આપતું નથી?"

નથુને આ પ્રશ્નનો જવાબ શું આપવો, એ સુઝ્યું નહિ. તેથી કહ્યું:-" બસ હવે વાતો બંધ કર, અને સૂઇ જા. મને ઉંઘ આવે છે." એમ કહી નથુ બોલતો બંધ પડયો; અને થોડી વારમાં સૌ નિદ્રાવશ થયાં.

(૫)

નથુ સવારના પહોરમાં જલદી ઉઠયો. તેની સ્ત્રી પાડોશીને ત્યાંથી ઉછિની રોટલી લેવા ગઈ. દેવદૂત ઉઠીને મ્હોં વગેરે ધોઇ બાંકડા

ઉપર બેઠો હતો. તેનો ચહેરો આજે ઘણોજ તેજવાન લાગતો હતો. નથુએ પૂછ્યું:-"વહાલા ભાઈ દેવદૂત, આપણાં પેટ ખાવાનું માંગશે અને શરીર પહેરવાનાં કપડાં માંગશે. માટે તમારે તે સાધનો મેળવવા કામ કરવું પડશે. તમો શું કામ કરી શકો એમ છો ?"

"હું કંઇ પણ જાણતો નથી." દેવદૂતે કહ્યું.

નથુ અજાયબ થયો. પણ કહ્યું, કે "તમો કંઇ જાણતા નથી એ ઠીક, પરંતુ મનુષ્ય પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી બધું શીખી શકે છે."

"બીજા કરે છે તેમ હું પણ કરીશ" દેવદૂતે કહ્યું.

"ભાઇ દેવદૂત, તું તારી કંઇ પણ હકીકત કહેતો નથી એ તારી મરજી. પરંતુ તારી જાત નિભાવવા માટે—તારી જીંદગીનાં સાધન મેળવવા માટે-તારે કમાવું જોઇશે. હું જેમ બતાવીશ એમ તું કામ કરશે તો હું તને મારે ત્યાંજ રાખીશ."

"ઇશ્વર તમને તેનો બદલો આપશે. હું કામ કરીશ. મારે શું કરવું તે મને બતાવો."

નથુએ દોરી લીધી અને પોતાની આંગળી વચ્ચે રાખી તેને મીણ કેમ લગાડવું તે બતાવ્યું. દેવદૂત અત્યંત ચાલાક હતો. કોઇ પણ કાર્ય તેને એક વખત બતાવ્યું કે તરતજ ધ્યાનમાં લઇ શીખી જતો હતો. નથુએ તેને જોડાના તળીઆં કેમ શીવવાં, ચુંકો કેમ મારવી, વગેરે બતાવ્યું અને દેવદૂત તે તરતજ શીખી ગયો. ત્રણ દિવસમાં તો એક હુશીયાર મોચીની સાથે હરિફાઇ કરી શકે એટલું તેને આવડી ગયું. નથુ તેની ચાલાકી જોઇ અત્યંત રાજી થયો.

હવે દેવદૂત આરામ લીધા સિવાય અત્યંત ઉલટથી કામ કરવા લાગ્યો. એને ખાવાનું પણ તદ્દન થોડુંજ જોઇતું હતું. જ્યારે કામ ખલાસ થતું, ત્યારે તે શાંત થઇ બેસતો, અને આકાશ તરફ જોયા કરતો. તે ક્વચિતજ ઘરમાંથી બહાર રસ્તા ઉપર નીકળ્યો હશે. જરૂર હોય તેનાથી કદી વધુ વાત કરી નથી. કદી હસ્યો પણ

નથી. કે કદી કોઇની મશ્કરી કરી નથી. નથુ અને તેની સ્ત્રીએ ફક્ત એકજ વખત તેને હસ્તો જોયો હતો. અને તે જ્યારે પહેલવહેલે દિવસે નથુ સાથે રાતના આવ્યો અને તેની સ્ત્રીએ જ્યારે પ્રથમ ખાવાનું આપ્યું ત્યારેજ.

(૬)

દિવસ ઉપર દિવસ, અઠવાડીયાં ઉપર અઠવાડીયાં એમ પસાર થવાં લાગ્યાં. અને દેવદૂત નથુને ત્યાંજ રહેતો, ખાતો અને કામ કરતો. દેવદૂતના આવ્યા પછી નથુના કાર્યની ખ્યાતિ શહેર બહાર પણ પ્રસરવા લાગી. લોકો વાત કરવા લાગ્યા કે નથુ મોચીના જેવા જોડા બીજું કોઇ બનાવી શકે એમ નથી. કામ ઘણુંજ મજબૂત ટકાઉ અને ચોકખું થાય છે. અને એને લીધે પાડોશના શહેર ગામ-ડામાંથી પણ નથુને પગરખાં વગેરે બનાવવાની વરદી દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ મળવા લાગી.

એક દિવસ નથુ અને દેવદૂત પોતાના કામમાં બેઠા હતા ત્યાં આગળ એક ગાડું આવીને ઉભું રહ્યું. તેમણે બારીમાંથી બહાર જોયું તો ગાડું પોતાનાજ ઘર આગળ ઉભું રહેલું જોયું. ગાડામાંથી એક માણસ નીચે ઉતર્યો એટલે ભારે કપડાં પહેરેલ એક શેઠીઓ બહાર નીકળ્યો. નથુ બારણું ઉઘાડી સામો ઉતાવળથી ગયો. અને તે શેઠીઓ નીચો વળી બારણામાં પેઠો. તે શરીરે હષ્ટપુષ્ટ હતો. બાંકડા ઉપર બેઠો, અને પૂછ્યું:—"દુકાનનો ધણી કોણ છે?"

નથુ આવકાર સહિત બોલ્યો:—"હું છું; મહેરબાન કાંઇ હુકમ?"

શેઠીઆએ પોતાના નોકરને બોલાવ્યો અને ગાડીમાંથી ચામડું લઇ આવવાની આજ્ઞા કરી. નોકર તે લઇ આવ્યો. અને શેઠે તે છોડી નથુને આપ્યું, અને કહ્યું:—"આ ચામડું તેં જોયું? તું સમજે છે કે એ કઇ જાતનું ચામડું છે?"

નથુએ કહ્યું:—સાહેબ, બહુજ સુંદર ચામડું છે.

શેઠીઆએ કહ્યું:—" તારી જીંદગીમાં પણ આવું ચામડું તેં જોયું નહિ હોય. એ બહુજ કીંમતી છે. હવે આમાંથી તું મારે માટે જોડા બનાવી શકશે ?"

નથુએ કહ્યું:–" હા સાહેબ. "

શેઠીઓ બોલ્યોઃ–આટલું તારે ખાસ યાદ રાખવાનું છે કે તું કેવા સરસ ચામડામાંથી અને કોને સારૂ જોડા બનાવવાનો છે. તારે એવા સરસ જોડા બનાવવા પડશે કે તે એક વરસ સુધી ઘાટ બદલાયા સિવાય ચાલે. તારાથી એવી રીતે બનતું હોય તોજ ચામડું કાપજે; નહિ તો રહેવા દેજે. હું બીજી જગ્યાએ આપીશ. જો એક વરસની મુદ્દતમાં જોડા ફાટી ગયા, કે આકાર બદલાયો તો હું તને જેલમાં મોકલીશ. એ ધ્યાનમાં રાખીને જોડા બનાવવાનું માથે લેજે. અને જો એક વરસ સુધી આકાર બદલાયા વિના ચાલશે તો તેને માટે તને બમણું દામ આપીશ. "

નથુ તો આથી ગભરાઈ ગયો. તે દેવદૂત પાસે જઈ કાનમાં કહેવા લાગ્યો કે " કેમ, આ કામ લઇએને ?"

દેવદૂતે હા પાડી એટલે નથુએ શેઠીઆને કહ્યું:–" તમારી શરત મુજબ જોડા બનાવી શકીશ. " શેઠે પગનું માપ લેવાનું કહ્યું. નથુ માપ લેતો હતો એટલામાં તે શેઠીઆએ દેવદૂત તરફ નજર નાંખી પૂછ્યું:–" આ કોણ ?" નથુએ જણાવ્યું, કે " મારો નોકર છે. " શેઠે કહ્યું, કે " એવા સરસ જોડા બનાવજે કે એક વરસ સુધી ચાલે. "

દેવદૂતે સાંભળ્યા કર્યું. તેની નજર શેઠીઆની ઉપર હતી. અને કેટલીક વખત તે તેના માથાની ઉપર ઉંચે જોયાં કરતો હતો. કેટલોક વખત એમ જોયા પછી તે હસી પડયો. અને તેનો આખો ચહેરો પ્રકાશમાન જણાવા લાગ્યો.

શેઠે દેવદૂતને કહ્યું:–"તું શું હસે છે? કંઇ જંગલી જેવો લાગે છે. એટલું બરોબર ધ્યાન રાખજે કે વખતસર જોડા તૈયાર કરવાના છે."

દેવદૂતે કહ્યું:–"આપને જ્યારે જોઇએ ત્યારે હું હાજર કરીશ."

શેઠીઆએ બીજી આપવા જેવી સૂચના આપી અને પછી પોતાના ગાડામાં બેસી ત્યાંથી વિદાય થયો.

(૭)

નથુએ દેવદૂતને જણાવ્યું, કે "જો, આપણે આ કામ હાથમાં લીધું છે, પરંતુ એવા સરસ જોડા બનાવવા જોઇએ કે આપણે કાંઇ હરકતમાં આવી ન પડીએ. આ ચામડું ઘણુંજ ઉત્તમ છે. અને શેઠીઓ ઘણોજ કડક મગજનો લાગે છે. કોઈ પણ જાતની ભૂલ ન થાય એને માટે અત્યંત કાળજી રાખવાની છે. તું મારા કરતાં વિશેષ હુશીઆર છે માટે એ કામ તુંજ હાથમાં લે."

દેવદૂતે સરસ જોડા બનાવવાનું કામ પોતાના ઉપર લીધું; અને ચામડું લઇ તેને નરમ બનાવવા લાગ્યો. પછી તેને કાપવાનું શરૂ કીધું. નથુની સ્ત્રી તેની પાસે આવીને બેઠી, અને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. અને અજાયબ થઈ કે દેવદૂત કેવી રીતે કાપે છે! કારણ કે નથુની સ્ત્રીને પણ તે કામનો કંઈક મહાવરો હતો. તે જોઇ શકી કે દેવદૂતે તે જોડાને માટે ચામડું કાપવાનું મૂકી સપાટ બનાવવાના કકડા કાપ્યા. છતાં તેણે વિચાર કર્યો કે કદાચ મરદના જોડા કેવી રીતે બનાવવા તેની મને ખબર ન હશે. દેવદૂત અમારા બધા કરતાં હુશિઆર છે માટે જેમ એની મરજીમાં આવે તેમ કરવા દેવું.

હવે દેવદૂત સપાટને માટે ચામડું કાપી રહ્યો. અને એકવડા દોરાથી તે શીવવા લાગ્યો. નથુની સ્ત્રી ફરી અજાયબ થઇ. કારણ

કે તે જાણુતી હતી કે જોડા બનાવવા માટે એવડો દોરો વાપરવો પડે છે. પરંતુ હજી પણ તે ચૂપ બેસી રહીને દેવદૂત શું કરે છે તે જોવા લાગી. થોડીવાર પછી નથુ આવ્યો અને તેણે જોયું કે પેલા શેઠીઆના ચામડામાંથી જોડા બનાવવાનું મૂકી દેવદૂત સપાટ બનાવે છે!

નથુ એકદમ દિલગીર થઇ ગયો અને વિચાર્યું કે દેવદૂત એક વર્ષ થયાં કામ કરે છે અને કોઈ દિવસ કાંઇ પણ ભૂલ કરી નથી અને આજે આ શું કરે છે? શેઠીઆએ જોડા બનાવવાનું કહ્યું છે ને આ તો સપાટ બનાવે છે. હવે તો એણે ચામડું પણ કાપીને બગાડયું છે! અને હું શેઠીઆને શું જવાબ દઇશ? એમ મોટી ફિકરમાં પડયો. કારણ કે એવું ચામડું બીજી જગ્યાએથી મળી શકે એમ પણ ન હતું.

અત્યંત શોકાતુર થઈ તેણે દેવદૂતને કહ્યું:–" મારા દોસ્તદાર, આ તેં શું કર્યું? તેં મારા સર્વસ્વનો હવે નાશ કર્યો છે. શેઠીઆએ જોડા બનાવવાનો હુકમ આપ્યો છે અને તેં તો સપાટ બનાવ્યા. હવે હું શું કરીશ? તે શેઠીઓ કોઇ મોટો પુરૂષ છે; અને તે મને કેદમાં નાંખશે. મારા બાયડી છોકરાનું શું થશે?..."

નથુ આમ વાતચીત કરે છે એટલામાં બારણે કોઇનો અવાજ સંભળાયો. બારીમાંથી નથુએ બહાર જોયું, તો કોઈ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી દુકાનમાં આવે છે. તેણે જઇ બારણું ઉઘાડયું તો તેજ શેઠીઆનો નોકર આવ્યો. તે કહેવા લાગ્યો કે–" મારી શેઠાણીએ જોડા વિષે કંઇ સૂચના કરવા મને મોકલ્યો છે."

નથુએ પૂછ્યું:–" શું છે?"

નોકરે કહ્યું:–" શેઠ મારા આવ્યા હતા, તેને માટે જોડા બનાવવાના હતા. પરંતુ તે એકાએક ગુજરી ગયા છે."

નથુએ કહ્યું:–" એવું તું શું બોલે છે?"

નોકરે કહ્યું—"શેઠ ગાડીમાં બેસી તારે ઘેરથી ગયા કે રસ્તા-

માંજ ગાડામાં તેઓ એકાએક ગુજરી ગયા. ગાડું ઘર આગળ પહોંચ્યું, ત્યારે હું પાસે ગયો અને જોઉં છું તો શેઠ ચત્તાપાટ પડેલા અને શ્વાસ પણ બંધ થઇ ગયેલો ! અમોએ ગાડામાંથી નીચે ઉતાર્યા. પરંતુ તેમનામાં જીવ નહોતો. આ આશ્ચર્યકારક તેમજ ખેદકારક બનાવ છે. મારી શેઠાણીએ તરતજ મને કહ્યું કે 'મોચીને ત્યાં પાછો જા. અને જોડા બનાવવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને બદલે તેજ ચામડામાંથી શબને વાસ્તે સપાટ બનાવવાનું કહી આવ, અને જ્યાં સુધી તે તૈયાર થાય ત્યાં સુધી થોભજે. અને તારી સાથેજ લઇ આવજે, આથી હું તમારી પાસે કહેવા આવ્યો છું." દેવદૂતે સપાટ તૈયારજ કરી રાખી હતી. તેને સાફ કરીને બીજા ચામડાના ટુકડા વધેલા હતા તે એકઠા કરી એક બેંગી બનાવી. સપાટ અને તે બેંગી તે નોકરને હવાલે કરી દીધાં. નોકર તેમને પૈસા ચૂકવી આપી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

(૮)

એક વર્ષ પૂરું થયું. બે પૂરાં થયાં. અને દેવદૂતને નથુને ત્યાં રહેવાને હવે પાંચ વર્ષ થઇ ગયાં. દેવદૂત અગાઉની માફકજ રહેતો હતો. તે કદી બહાર ગયો નથી. કદી બીનજરૂરી વાત કરી નથી. અને સઘળા વખતમાં ફક્ત બેજ વાર હસ્યો છે. પહેલી વાર—જ્યારે તે નથુને ઘેર આવ્યો અને નથુની સ્ત્રીએ તેને ખાવાનું આપ્યું ત્યારે; બીજી વાર—જ્યારે પેલો શેઠીઓ દુકાનમાં આવીને બેઠો હતો ત્યારે. નથુ દેવદૂતના કાર્યથી એટલો બધો આનંદ પામ્યો હતો કે તેને ફક્ત એટલીજ ચિંતા હતી કે દેવદૂત તેની પાસેથી ચાલ્યો ન જાય. નથુએ તેને કદી પૂછ્યું નહિં કે તું કયાંથી આવે છે ?

એક દિવસ તેઓ ઘરમાં બેઠા હતા. નથુની સ્ત્રી ઘરકામમાં હતી અને છોકરાંઓ બહાર રમતાં હતાં. નથુ પોતાનાં હથિઆર

ઘસતો હતો અને દેવદૂત શીવવાના કામમાં ગુંથાયલો હતો. તેવામાં નથુનો એક છોકરો બહારથી દોડતો આવી દેવદૂતને વળગી કહેવા લાગ્યો:- "કાકા, જૂઓ, બહાર એક વેપારીની સ્ત્રી આવે છે અને તેની સાથે બે છોકરીઓ છે. તેમાંની એક બિચારી લૂલી છે."

છોકરાએ આ કહ્યું કે દેવદૂતે તરતજ પોતાનું કામ પડતું મેલ્યું અને બારીમાંથી આતુરતાથી જોવા લાગ્યો. નથુ આશ્ચર્ય પામ્યો. કારણ કે દેવદૂત કદી પણ પોતાનું કામ છોડી કંઇ પણ જોવા ઉઠતો નહતો.

તે સ્ત્રી નથુને ત્યાંજ આવતી જણાઇ. દરવાજો ઉઘાડી તે અંદર આવી. બંને છોકરીઓ માની પાસે બેઠી. એક છોકરી લૂલી હતી. તેઓને સ્વચ્છ કપડાં પહેરાવેલાં હતાં. નથુએ આવકાર આપી બાંકડા પર બેસાડયાં. તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે—"આ બંને છોકરીઓ માટે જોડા બનાવવાના છે. તમે બનાવી શકશો?"

નથુએ કહ્યું–" ઘણી સારી વાત. મેં કોઇ દિવસ બનાવ્યા નથી. પણ આ મારો માણસ છે તે બનાવી શકશે. માટે એને આપો."

નથુ દેવદૂતના તરફ જોવા લાગ્યો. દેવદૂત પોતાનું કામ એક બાજુએ પડતું મૂકી બંને છોકરીઓ તરફ તાકી તાકી ને જોયા કરતો હતો. નથુ આથી આશ્ચર્ય પામ્યો. બંને નાની છોકરીઓ ઘણીજ સુંદર હતી, છતાં પણ નથુ સમજી શકયો નહિ કે દેવદૂત આટલું બધું તાકી તાકીને છોડીઓ પ્રતિ શા માટે જૂએ છે ? નથુએ તે બંને છોકરીઓનાં માપાં લીધાં. સ્ત્રીએ કહ્યું કે:–" છોકરીનો એક પગ વાંકો છે. માટે એક જોડો બીજાથી ન્હાનો કરવાનો છે. અને ત્રણ સરખાજ કરવાના છે. કારણ કે બંને છોકરીના પગ સરખાજ છે. તેઓ જોડે જન્મેલાં બચ્ચાંઓ છે."

નથુએ માપ લીધા બાદ સ્ત્રીને પૂછયું કે–" આ છોકરીનો પગ

લૂલો શાથી થયો? શું જન્મથીજ તે એવો હતો?"

તે સ્ત્રીએ કહ્યું:–"ના. એની માથી ભાંગી ગયો હતો."

નથુની સ્ત્રી પણ એજ વાતમાં ભળી અને તેણે પૂછ્યું:—

"ત્યારે તમે એમનાં મા નથી?"

તે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો:–"ના. બહેન, હું એની મા નથી તેમજ કંઈ સગી પણ નથી. એ છોકરાંઓ મને તદ્દન અજાણ્યાં હતાં. મેં તેમને દત્તક લીધાં છે."

"ત્યારે તે તમારાં છોકરાં નથી છતાં તમે એને એટલાં બધાં ચાહો છો?"

"હું એમને ચાહ્યા વિના કેમ રહું? મેં મારું દૂધ પાઈને એમને ઉછેર્યાં છે. મારું એક પોતાનું છોકરૂં પણ હતું. પરંતુ તેને ઈશ્વરે પાછું લઇ લીધું."

"ત્યારે આ છોકરાં ખરી રીતે કોનાં છે?"

(૯)

તે સ્ત્રીએ બન્ને છોકરાંની વાત કરવા માંડી "સાત વર્ષ ઉપર આ છોકરાંઓ એકજ અઠવાડીઆમાં માબાપ વગરનાં થઇ ગયાં. એમના પિતાનો અગ્નિદાહ મંગળવારે થયો હતો. અને માનો શુક્ર-વારે થયો હતો. એમનો જન્મ એમના પિતા ગુજરી જવા પછી ત્રણ દિવસે થયો હતો. અને મા એકજ દિવસ જીવતી રહી હતી.

"તે વખતે હું મારા પતિ સાથે તેજ ગામમાં રહેતી હતી. એમનું ઘર અમારા ઘરની નજીકમાંજ હતું. એમનો બાપ ગરીબ સ્થિતિનો હતો. અને જંગલમાં લાકડાં કાપવાનું કામ કરતો હતો. એક દિવસે એ ઝાડ કાપતો હતો, તે વખતે એકાએક તે ઝાડ તેના ઉપર પડ્યું. તે ઘુંદાઇને મરી ગયો. જંગલમાંથી ઘેર લાવતાં સુધી પણ તે જીવ્યો નહિ."

જે અઠવાડીઆમાં તે ગુજરી ગયો તેજ અઠવાડીઆમાં તેની સ્ત્રીએ એક સાથે બે બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો. તે ગરીબ બિચારી .ી કોઇના પણ આધાર વગરની થઇ ગઈ હતી. જે દિવસે તેણે છોકરાંને જન્મ આપ્યો તેજ દિવસે હુ તેને જોવા ગઇ; અને તેનું રીર મને એકદમ ઠંડું લાગ્યું. તે બિચારી મરવાની અણીપર હતી. :ખને લીધે કદાચ તે પથારીમાં આમ તેમ પાસું બદલતી હશે તેમાં .ા છોકરીનો કુમળો પગ છુંદાઇ ગયો હશે. પાડોશીઓ તરતજ ત્યાં પાવ્યા. અને શરીરને ધોયું. અને મૃત દેહને વાસ્તે બીજી સર્વ ૈયારીઓ તેમણે કરી અને તે સ્ત્રીને અગ્નિદાહ દીધો.

"પડોશીઓ સર્વ ભલાં માણુસ હતાં. તેમણે હવે વિચાર્યું કે .ા કોમળ બાળકોનું શું કરવું? સર્વ લોકોએ એકઠા થઇ વિચાર્યું ; છોકરાં હાલ તુરત તો મને સોંપવાં, કારણ કે તે વખતે મને એક ાનું છોકરૂં હતું, એટલે હું દૂધ આપી શકતી હતી. પછી શું કરવું તે સર્વ લોકોએ મળી વિચાર કરવાનું રાખ્યું. મેં બન્ને છોકરાંઓને દૂધ આપ્યું; અને ત્રીજું મારૂં હતું તેને પણ. હું તે વખતે યુવાન અને મજબુત હતી, અને સારો ખોરાક લેતી હતી. એથી પરમાત્માએ મને એટલું બધું દૂધ આપ્યું કે હું ત્રણે છોકરાંને ઉછેરી શકી.

"પરંતુ મારૂં છોકરૂં બે વર્ષની ઉમ્મરનું થઇને ગુજરી ગયું. અને ત્યાર પછી ઇશ્વરે મને બીજું છોકરૂં આપ્યું નથી. પડોશી લોકોએ પણ પાછળથી વિચાર કરી ઠરાવ્યું કે એ છોકરાંને હંમેશ મારેજ રાખવાં. હવે એ મારાં છોકરાંઓને ચાહ્યા સિવાય હું કેવી રીતે રહું?" ત્યાર પછી તેણે લૂલી છોકરીને પોતાની પાસે લીધી. અને આંખમાંનાં આંસુ લૂછી નાંખ્યાં.

આ વાત સાંભળી નથુની સ્ત્રીને તે છોકરાંઓ પ્રત્યે અત્યંત દયા ઉપજી. અને તે કહેવા લાગી:-"બહેન, એક કહેવત છે તે

ખોટી નથી, કે માબાપ સિવાય બીજાં પણ ચાહી શકે છે; પરંતુ જીવાડવું તો ઇશ્વરનાજ હાથમાં છે."

આ રીતે જ્યારે તેઓ વાત કરતાં હતાં ત્યારે એકાએક જાણે દેવદૂત બેઠો છે તે ખૂણામાંથી આવતા પ્રકાશથી ઓરડો પ્રકાશમય થઇ ગયો. તેઓ બધાં દેવદૂત તરફ જોવા લાગ્યાં. અને દેવદૂત પોતાના બે હાથ જોડી ઉંચું જોઈ હસ્યા કરતો હતો.

(૧૦)

તે સ્ત્રી છોકરાંઓને સાથે લઇ ચાલી ગઇ. દેવદૂત પોતાના બાંકડા ઉપરથી ઉભો થયો. પોતાનું કામ એક બાજુએ છોડી દીધું. નથુ અને તેની સ્ત્રીને તેણે વાંકા વળી નમન કર્યું; અને બોલ્યો:– "હવે હું આપની પાસેથી રજા માગું છું. ઇશ્વરે મને હવે માફી આપી છે. મેં કંઇ પણ ખોટું કર્યું હોય તો આપ પણ મને માફી આપશો." બંનેએ જોયું કે દેવદૂતના શરીરમાંથી પ્રકાશ નીકળતો હતો.

નથુ તુરતજ ઉભો થયો, દેવદૂતને નમન કર્યું અને બોલ્યો: "ભાઇ દેવદૂત, હું જોઉં છું કે આપ કંઇ સાધારણ માણસ નથી. આપને હું રહેવાની ફરજ પાડતો નથી યા કંઈ સવાલ પૂછતો નથી. છતાં એટલું તો ફક્ત મને કહોજ કે જ્યારે હું આપને મળ્યો અને મારે ઘેર બોલાવી લાવ્યો ત્યારે દિલગીર હતા. અને મારી સ્ત્રીએ ખાવાનું આપ્યું ત્યારે હસી પડ્યા; અને આપ તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યા. વળી પાછું જ્યારે પેલો શેઠીઓ આવ્યો ત્યારે પણ આપ બીજી વખત હસ્યા અને વધુ પ્રકાશમાન દેખાવા લાગ્યા. અને હવે જ્યારે આ સ્ત્રી નાની છોકરીઓને લઇને આવી ત્યારે ત્રીજી વખત શામાટે હસ્યા? અને હવે આટલા બધા તેજસ્વી કેમ લાગો છો? ભાઇ દેવદૂત, આપ મને કહો કે આપનામાંથી આટલું બધું તેજ કેમ પ્રકાશે છે? અને આપ શામાટે ત્રણ વાર હસ્યા?"

દેવદૂતે કહ્યું:–"હાલમાં મારામાંથી તેજ પ્રકાશે છે તેનું કારણ એટલુંજ કે મને જે શિક્ષા થઇ હતી તેની હવે ઇશ્વરે મને માફી બક્ષી છે. અને હું ત્રણ વખત એટલા માટે હસ્યો કે ઇશ્વરના ત્રણ શબ્દો મારે શીખવા જોઇએ, એવી આજ્ઞા મને થઇ હતી. અને હવે એ ત્રણ શબ્દો હું જાણું છું. પહેલો શબ્દ જ્યારે આપની સ્ત્રીએ મારા પર દયા કરી ત્યારે હું શીખ્યો; અને તેથી તે વખતે પહેલી વાર હસ્યો. બીજો શબ્દ જ્યારે પેલો પૈસાદાર શેઠીઓ જોડા બનાવવાનો હુકમ આપી ગયો ત્યારે હું શીખ્યો. અને તેથી બીજી વાર હસ્યો. અને હવે જ્યારે મેં આ છોડીઓને જોઇ ત્યારે ત્રીજો શબ્દ શીખ્યો. તે છેલ્લો હતો. અને તેથી ત્રીજી વખતે હસ્યો."

નથુએ પૂછ્યું:–"ભાઈ દેવદૂત, ઇશ્વરે તને શા માટે શિક્ષા કરી? અને ત્રણ શબ્દો તે કયા છે? તે કહો તો હું પણ તે જાણી કંઇક તેમાંથી શીખી શકું."

દેવદૂતે કહ્યું:–"ઇશ્વરે મને સજા એટલા માટે કરી કે હું તેની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ ચાલ્યો હતો. હું જે વખતે સ્વર્ગમાં ફિરિસ્તો હતો તે વખતે ઇશ્વરે મને એક સ્ત્રીનો આત્મા લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. હું પૃથ્વી પર આવ્યો, અને તે સ્ત્રી પાસે ગયો. તે એકલી અને માંદી હતી. તે બિચારીએ તરતજ બે નાની છોકરીઓને જન્મ આપ્યો હતો. બંને છોકરીઓ અત્યંત દયામણી રીતે રોતી હતી. મા તો એટલી નબળી હતી કે તે બિચારી પોતાનાં બચ્ચાંઓને લઇ ધવડાવી શકતી નહોતી. તેણે મને જોયો અને તરતજ તે સમજી ગઇ કે ઇશ્વરે મને તેનો પ્રાણ લેવા મોકલ્યો છે. તેથી તે અત્યંત રોઇને કહેવા લાગી:

"ઇશ્વરના ફિરિસ્તા, મારો ધણી એક બે દિવસ ઉપરજ ગુજરી ગયો છે. જંગલમાં એક ઝાડ તેમના ઉપર પડયું અને તરતજ તેમના પ્રાણ ગયા. મારે મા નથી, માશી નથી, કે બહેન નથી,

કે તે આ છોકરાંની સંભાળ લે. માટે મારો આત્મા તું ન લે. મારાં છોકરાંને ઉછેરી મોટાં કરવા દે. અને આ સંસારમાં તેઓ પોતાની જીંદગી શરૂ કરી દે, એવી સ્થિતિમાં આવવા દે. આ ગરીબ છોકરાંઓ માબાપ વિના કેવી રીતે જીવે શકશે ?" એમ કહી તે સ્ત્રીએ એક છોકરીને તેની છાતી ઉપર મૂકાવી અને બીજીને બીજા હાથમાં લીધી. અને હું સ્વર્ગ તરફ પાછો ફર્યો.

ઇશ્વરની પાસે જઇ મેં કહ્યું કે-'હું તે સ્ત્રીનો પ્રાણ લઈ આવી શકયો નથી. તેનો ધણી જંગલમાં એકાએક ગુજરી ગયો અને તેને બે જોડે જન્મેલાં બચ્ચાં છે. આથી તેનો આત્મા હાલમાં ન લેવો એમ તે વિનંતિ કરે છે. અને કહે છે કે મને છોકરાંને ઉછેરીને મોટાં કરવા દે. માબાપ સિવાય તે કેવી રીતે જીવી શકે ? આ જોઇ મારાથી તેના પ્રાણને લઈ શકાયો નહિ.'

ઇશ્વરે કહ્યું:-"તું તરતજ પાછો ચાલ્યો જા. અને તે સ્ત્રીનો પ્રાણ લઈ આવ. તારે હજુ ત્રણ શબ્દો શીખવાના છેઃ **(૧) મનુષ્યમાં શું સમાયલું છે ? (૨) મનુષ્યને શું બક્ષવામાં આવ્યું નથી ? (૩) અને મનુષ્યો શાથી જીવી શકે છે ?** જ્યારે તું આ શબ્દો શીખી રહે ત્યારેજ-ત્યાર પછીજ-તું સ્વર્ગમાં આવજે." હું પૃથ્વી પર તરતજ ચાલ્યો આવ્યો. અને મેં તે સ્ત્રીના પ્રાણ લીધા. બચ્ચાંઓ માની છાતીએથી છૂટાં પડયાં.

હું તે સ્ત્રીના આત્માને લઇ ઇશ્વર પાસે જવા ઉંચો ચઢયો. પરંતુ ભારે પવન ફુંકાતો હોવાથી મારાથી ઉંચે ચઢી શકાયું નહિ. મારી પાંખો તૂટી પડી. તે સ્ત્રીનો આત્મા મારી પાસેથી છટકીને એકલોજ ઇશ્વર પાસે ચાલ્યો ગયો, અને હું, આપે જે દેવળની સામે રસ્તાની બાજુએ પડેલો મને જોયો ત્યાં, નગ્નાવસ્થામાં પડયો.

(૧૧)

હવે નથુ અને તેની સ્ત્રી જોઇ શકયાં કે તેમણે કેવા મનુષ્યને પોતાના ઘરમાં રાખ્યો હતો. અને કેવા મનુષ્યની સાથે તેઓ રહેતાં

હતાં. થોડો વખત થયા પછી દેવદૂતે કહ્યું:–"હું તે ગલીમાં દેવળ પાસે નગ્નાવસ્થામાં પડયો હતો. સંસારમાં મનુષ્ય પ્રાણીઓને શેની શેની જરૂર છે? દરિદ્રતા અને ભૂખ, ઠંડી અને ગરમી એ શું છે? તે અને ટુંકામાં મનુષ્ય પ્રાણીને શું શું આવશ્યકતા છે તેની મને કંઇજ સમજણુ નહોતી. અને તમારી સાથે રહ્યાથી હવે હું મનુષ્ય થયો છું. દેવળ નજીક હું અત્યંત ઠંડીથી અકડાઈ ગયો હતો. પરંતુ મને ખબર નહોતી કે મારે શું કરવું? હું દેવળમાં જવાનો ઇરાદો રાખતો હતો. પરંતુ દરવાજાને તાળું હોવાથી હું અંદર જઇ શકયો નહિ. તેથી હું આખરે દેવળની ભીંતની નજીક બેસી ગયો.

"સાંજ પડી ગઈ અને મને ઠંડી તથા ભૂખ લાગવા માંડી. એવામાં એકાએક મેં રસ્તાની બાજુએ એક માણસને આવતાં જોયો. તે આપજ હતા. હું પૃથ્વી પર મનુષ્ય થઇને પડયા પછી કોઇપણ માણસને મેં પ્રથમ જોયો હોય તો તે આપજ હતા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો જોઈ મને અત્યંત ભય ઉત્પન્ન થયો અને હું પાછળ ફરીને બેઠો. આપ મનમાંજ વાત કરતા હતા કે આવી સખત ઠંડીમાંથી કેવી રીતે બચવું, સ્ત્રી અને છોકરાઓ સારૂ ખાવાનું કેવી રીતે મેળવવું? આ સર્વ હું સાંભળતો હતો. અને મેં વિચાર્યું કે હું પણ ઠંડી અને ભૂખથી અત્યંત પીડાઉં છું. આપે મને જોયો અને આપને ધાસ્તી ઉત્પન્ન થઇ; ને થોડી વાર વિચાર કરી આપે ચાલવા માંડયું. આ જોઇ હું અત્યંત નિરાશ થઇ ગયો.

એવામાં એકાએકજ આપ મારી તરફ પાછા વળ્યા અને મારી નજીક આવ્યા. પ્રથમ તો આપનો ચહેરો ઘણોજ શાંત દેખાતો હતો. અને આપના અંતઃકરણમાં ઇશ્વર અને દયાનો વાસ છે એમ હું જોઇ શકયો. આપે મને કપડાં પહેરાવ્યાં. અને મને આપને ઘેર લઇ આવ્યા. અહિં આગળ મેં આપની સ્ત્રીને પ્રથમ જોઇ ત્યારે તો તે

આપના કરતાં પણ મને અત્યંત ભયંકર લાગી. તેની ઇચ્છા મને પોતાના ઘરમાંથી બહાર ભયંકર ઠંડીમાં કાઢી મૂકવાની હતી. અને મેં જાણ્યું કે જો તે એમ કરશે તો તેનું મૃત્યુ નજીકજ છે.

"આપે તેને પરમાત્મા વિષે યાદ આપી. અને મનુષ્ય શરીર નાશવંત છે તે પણ જણાવ્યું. તે સાંભળી તેની વૃત્તિ એકદમ બદલાઇ ગઇ. તેણે જ્યારે મને ખાવાનું આપ્યું અને મારા તરફ પ્રેમવૃત્તિથી જોવા લાગી ત્યારે મેં તેના તરફ જોયું. અને તેના ચહેરા પરથી મને દીસ્યું કે તેને માટે મૃત્યુ ઘણુ દૂર છે. તેના અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ છે. તે પણ મેં જોયું, અને ઇશ્વરનો પહેલો શબ્દઃ '**મનુષ્યની અંદર શું રહેલું છે તે તું શીખશે**' એ મને તરતજ યાદ આવ્યો. અને હું સમજ્યો કે **મનુષ્યના હૃદયમાં અપૂર્વ પ્રેમ રહેલો છે.** એ જાણીને હું અત્યંત રાજી થયો. પરમાત્માએ મને જે વચન આપ્યું તે તેણે મારી આગળ પ્રકાશિત કર્યું હતું તેથી હું પહેલી વાર હસ્યો. પરંતુ **મનુષ્યને શું નથી આપવામાં આવ્યું? અને મનુષ્યો શાથી જીવે છે?** આ બે બાબત મેં જાણી નહોતી. હું આપની સાથે રહેવા લાગ્યો. આપની સાથે રહેતાં એક વર્ષ થયું કે એક દિવસ એક ગૃહસ્થ આપની દુકાનમાં બૂટ બનાવવાનો હુકમ આપવા આવ્યો, તેણે જોડા બરાબર એક વર્ષ સુધી આકાર બદલાયા સિવાય–ચાલે એવી જામિનગિરી સાથે બૂટ બનાવવાનું કહ્યું.

મેં તે ગૃહસ્થના તરફ જોયું અને એકાએક તેની પછવાડે અંતરિક્ષમાં મેં મારા મિત્ર યમરાજ (જીવ લેનાર દૂત) ને જોયા. મારા સિવાય બીજા કોઇએ તેને જોયા નહતા. અને મેં જાણ્યું કે સંધ્યાકાળ પહેલાં આ પૈસાદાર ગૃહસ્થનો પ્રાણ મારા મિત્ર યમરાજ લેશે. અને મેં તેજ વખતે વિચાર કર્યો કે આ ગૃહસ્થ, જોડા વર્ષ દિવસ સુધી પહોંચવા જોઇએ, એમ કહેવા માંગે છે. પરંતુ તે પામર

મનુષ્ય જાણતો નથી કે આજે સંધ્યાકાળ અગાઉ તો તેનું મૃત્યુ છે. મને તુરતજ ઇશ્વરનો બીજો શબ્દ યાદ આવ્યો: **'મનુષ્યને શું નથી આપવામાં આવ્યું તે તું શીખીશ.'**

મનુષ્યનામાં શું રહેલું છે તેની તો મને ખબર પડીજ હતી. હવે મનુષ્યને શું આપવામાં નથી આવ્યું તે પણ મને સમજાયું. **મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપવામાં આવી નથી કે તેમના દેહને માટે તેમને શાની જરૂર પડશે.** એ જાણવાથી હું બીજી વખત હસ્યો. મારા મિત્ર યમરાજને જોવાથી હું અત્યંત રાજી થયો હતો; તેમજ પરમાત્માએ મને જણાવેલા બીજા શબ્દ વિષે પણ મારા પર પ્રકાશ પડયો તેથી હું અત્યંત રાજી થયો.

પરંતુ હજુ પણ ઇશ્વરનો ત્રીજો શબ્દ, મનુષ્ય શાથી જીવે છે? એ હું સમજ્યો ન હતો. એ શબ્દનો અર્થ મને પરમાત્મા પ્રકાશિત કરી બતાવે ત્યાં સુધી મેં થોભવાનોજ વિચાર રાખ્યો. અને છઠે વર્ષે બે સાથેજ જન્મેલી છોકરીઓને લઇ એક સ્ત્રી દુકાનમાં આવી. મેં તેમને ઓળખ્યાં. અને તે બચ્ચાંઓ કેવી રીતે જીવી શકયાં તે પણ મેં જાણ્યું. હું જ્યારે તે છોકરાંઓની માનો પ્રાણ લેવા ગયો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી આજીજીથી કહેતી હતી, કે 'માબાપ સિવાય આ બચ્ચાંઓ કેવી રીતે જીવી શકે' અને હું પણ એમ માનતો હતો કે 'માબાપ સિવાય તરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાં જીવી શકે નહિ. અને છતાં પણ એક તદ્દન અજાણ સ્ત્રીએ તે છોકરાની સારવાર કરી તેમને ઉછેર્યાં. અને તે સ્ત્રી છોકરીઓના દુર્દૈવ માટે વિલાપ કરી કરી કહેતી હતી કે તે બાળકો તેનાં નથી. છતાં તે બચ્ચાંઓ પ્રત્યે તેનો અનહદ પ્યાર અને માયા મેં જોયાં. અને હું જોઇ શકયો કે **તેના અંતઃકરણમાં ઇશ્વરનો વાસ છે. અને 'મનુષ્યો શાથી જીવી શકે છે.'** તે પણ જાણ્યું. પરમાત્માએ ત્રીજા શબ્દનો ભાવાર્થ પણ આમ મને સમજાવ્યો અને મને માફી મળી ગઇ

તેથી છેવટે હું ત્રીજીવાર હસ્યો."

દેવદૂતે આટલી વાત કર્યા પછી તેના શરીર ઉપરથી બધાં કપડાં નીચે પડી ગયાં, અને તેના શરીરમાંથી એટલો બધો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો કે તેની સામું પણ જોઇ શકાય નહિ. જ્યારે દેવદૂત બોલતો હતો ત્યારે તેનો અવાજ જાણે ઉંચે સ્વર્ગમાંથી આવતો હોય એમ લાગતું હતું.

(૧૨)

હવે દેવદૂત પાછો બોલવા લાગ્યોઃ–"હવે હું શીખ્યો છું કે દરેક મનુષ્ય માત્ર પોતાનીજ સંભાળથી જીવી શકતો નથી, પરંતુ એક બીજા સાથેની પ્યારની લાગણીથી જીવે છે. પોતાના વહાલાં બચ્ચાંઓની જીંદગીને વાસ્તે શાની શાની જરૂર પડશે, તે તેમની માતાને પણ જાણવાની શક્તિ આપેલી નથી. પણ પૈસાદાર ગૃહસ્થને પણ ખબર નથી કે પોતાની જીંદગી વાસ્તે તેને શું શું જોઇએ છે. કોઇ પણ મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપી નથી, કે પોતાની જીંદગી વાસ્તે તેને શું શું જોઇએ છે! કોઇ પણ મનુષ્યને એ જાણવાની શક્તિ આપી નથી કે પોતાના જીવિત દેહને માટે તેણે કપડાં ખરીદવાની જરૂર છે, કે સાંજના મૃતક દેહને ઓઢાડવા રેશમનાં કપડાંની જરૂર પડશે?

જ્યારે હું મનુષ્ય તરીકે દેવળની પાસે નગ્નાવસ્થામાં પડયો હતો ત્યારે હું મારી પોતાની સંભાળથી કંઈ જીવી શકયો ન હોત. પરંતુ આપ તથા આપની સ્ત્રીએ મારા ઉપર અત્યત સ્નેહ બતાવ્યો, અને આપના અંતઃકરણમાં પ્યાર અને દયાની લાગણી હતી, તેથીજ આપે મારી સારવાર કરી મને સુખી કર્યો. પેલાં જોડે જન્મેલાં માબાપ વિનાનાં બાળકો શા માટે જીવી શકયાં? કારણ કે અજાણી સ્ત્રીએ તેમના પર પ્યાર રાખી અત્યંત સ્નેહથી ઉછેર્યાં.

આ ઉપરથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ, કે મનુષ્ય માત્ર ફક્ત પોતાનીજ સંભાળથી જીવી શકતાં નથી. પરંતુ જે સ્વાભાવિક પ્યાર એક બીજાનાં અંતરમાં વસી રહેલો છે, તેથીજ જીવી શકે છે.

પ્રથમ હું જાણુતો ન હતો કે પરમાત્માએ દરેક મનુષ્યને જીંદગી અર્પણ કરી છે અને તેનીજ ઇચ્છાથી જીવે છે. હવે હું એક બીજી વાત પણ સમજ્યો છું કે મનુષ્યો સ્વાર્થ સારૂજ ન જીવે એમ ઇશ્વરે ઇચ્છયું, અને તેટલા માટે દરેક મનુષ્યને પોતાની જાતને માટે શાની જરૂર છે, તે પ્રસિદ્ધ ન કર્યું. મનુષ્યો એમ સમજેલાં દેખાય છે કે તેઓ દરેક પોતપોતાની સંભાળ રાખવાથીજ જીવે છે. પરંતુ સત્ય રીતે જોઇએ તો ખબર પડશે કે દરેક મનુષ્ય એક બીજાના પ્રત્યે પ્રેમવૃત્તિ રાખવાથીજ અને એકત્ર રહેવાથી જીવી શકે છે. જે મનુષ્ય બધી સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો પાળી તે મુજબ વર્તન રાખે છે, તે મનુષ્યમાં ઇશ્વરનો વાસ છે કારણ કે

પ્રેમ એજ ઇશ્વર છે.

દેવદૂત આટલું બોલી ઇશ્વરના ગુણોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. અને તેના અવાજથી નથુનું ઘર ગાજી રહ્યું. એટલામાં એકાએક નથુના ઘરના છાપરાના બે વિભાગ થઇ ગયા અને ઘરની અંદર દેવદૂત ઉભો હતો તે જગ્યા એકદમ ફાટી અને તેમાંથી અગ્નિની જ્વાળા નીકળી ઉંચે આકાશમાં જવા લાગી. નથુ તેની સ્ત્રી અને છોકરાંઓ તો આ બનાવથી બેભાન થઇ જમીન પર પડી ગયાં. દેવદૂતના ખભા ઉપર બે પાંખો નીકળી આવી. તેનું શરીર અત્યંત પ્રકાશમાન દેખાવા લાગ્યું. અને તે ઉભો હતો તે જગ્યાએથી એકદમ ઉંચે ઉડી ગયો. અને દેખાતો બંધ થઇ ગયો,

નથુ થોડીવારે ઉઠીને જૂએ છે તો જમીન હતી તેવી સરખી થઇ ગઇ હતી અને ઘરનું છાપરૂં પણ સરખું થઇ ગયું હતું. તેણે

દેવદૂતને પણ ઘરમાં ન જોયો. તેણે પોતાની સ્ત્રીને જાગ્રત કરી. અને દેવદૂત ત્યાં ન હોવાનું જણાવ્યું. તે જાણી બંને અત્યંત દિલગીર થયાં. દેવદૂત આવ્યા પછી નથુની સ્થિતિ ઘણીજ સારી થઈ હતી. તેણે દારૂ પીવાનું પણ છોડી દીધું હતું. દેવદૂતની બધી સ્થિતિ અને હકીકત સાંભરી નથુને પણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તે પોતાની સર્વ સ્થિતિમાં પ્રેમનો કાયદો અંતઃકરણપૂર્વક પાળવાનો નિશ્ચય કરી તે મુજબ વર્તવા લાગ્યો.

